

L'occità de la Vall d'Aran davant dels parlars gascons veïns. Implicacions lingüístiques de la separació política

AITOR CARRERA
Universitat de Lleida

1. PRESENTACIÓ

La Vall d'Aran està separada políticament dels països occitans veïns des de fa segles, i en certa manera això ha estat *definitiu* d'ençà de la concessió als aranesos dels privilegis inclosos a Era Querimònia l'any 1313, després que aquell país gascò decidís d'adscriure's a la Corona d'Aragó i passar a formar part del Principat de Catalunya en unes condicions certament particulars que no té cap altra zona del territori. Només algunes invasions episòdiques del Regne o de la República de França en els segles posteriors (vegeu Lladonosa, 2001) han fet que aquella vall gascona, durant alguns períodes breus, no hagi estat diferent de les altres valls occitanes veïnes des d'un punt de vista polític.

De fet, la diferència en l'adscripció estatal respecte a les zones occitanes immediates ha condicionat enormement la visió que els lingüistes i altres estudiosos han tingut tradicionalment de l'aranès, segurament oblidant que la Vall d'Aran, tot i dependre políticament de successius estats ibèrics, ha continuat mantenint unes intenses relacions humanes amb els territoris veïns que també parlen occità, unes relacions segurament més intenses que no pas les que també ha mantingut amb els territoris catalans immediats (que no han estat, ni de bon tros, inexistents). No oblidem que la Vall d'Aran es troba al nord de l'eix pirinenc, orientada cap a l'Atlàntic, l'oceà on va a parar el riu Garona, que viatja fins a Tolosa o Bordeus i que és precisament la columna vertebral d'aquell petit país pirinenc, al costat del qual s'arrengleren la major part de poblacions araneses.¹ En aquest petit treball pretenem fer una breu aproxi-

1. Només hi ha dues excepcions a l'orientació atlàntica general de la Vall d'Aran. D'una banda, l'Espitau de Vielha, al sud del túnel que també porta el nom de la capital de la comarca, on tradicionalment s'acollien els viatgers que travessaven les muntanyes. D'una altra, el poblet de Montgarri, avui deshabitat, situat al nord del pla de Beret, per on passen les aigües de la Noguera Pallaresa després de

mació a la dialectologia aranesa tenint en compte tot això que acabem d'assenyalar. Prescindint de prejudicis estatals i d'apriorismes. Deixant de banda visions contaminades per les adscripcions administratives, sovint sobrevalorades. La nostra intenció és de demostrar, sobretot mitjançant un catàleg de fets lingüístics, que la diversitat dialectal de l'aranès potser no es pot deslligar de les relacions —o la *intensitat* d'aquestes mateixes relacions— que les diferents zones de la Vall d'Aran han tingut amb els diferents països occitans veïns, i que en la geolingüística aranesa tenen un paper capital les afinitats amb els parlars immediats del Comenge i del Coserans, els dos territoris gascons immediats. Com veurem, l'occità parlat en algunes poblacions de la Vall d'Aran fins i tot pot presentar més afinitats —almenys *tradicionalment*— amb el gascó que hi ha en localitats administrativament franceses que no pas amb el que s'usa en localitats situades a la mateixa Vall d'Aran. La frontera, la teòrica frontera *definitivament* instal·lada al segle XIV, ha estat realment mai un obstacle per a la comunicació entre els occitans d'un costat i de l'altre de la línia administrativa? Ha suposat una barrera per a la difusió de certes solucions fonètiques, morfosintàctiques o lexicals? Des del punt de vista lingüístic, ja veurem que la resposta és categòrica.

2. LES PERCEPCIONS DE L'ARANÈS

Encara que en el seu famós article a *Romania* Schädel (1908, p. 144) parlés únicament de «petites variantes phonétiques qu'on observe d'un village à l'autre» i de «particularités linguistiques insignifiantes» (Schädel, 1908, p. 142), la gran majoria dels lingüistes que han estudiat l'aranès han remarcat que el gascó que es parla a la part alta de la Vall d'Aran és diferent del de la part baixa, i han relacionat sovint aquesta distància lingüística amb la interferència de les llengües veïnes sobre les modalitats de la llengua occitana parlades a l'Estat espanyol. Al segle XVIII Francisco de Zamora (Boixareu, 1973, p. 198) ja es referia d'aquesta manera a l'occità de la Vall d'Aran:

La lengua de este Valle es un patués, y a mí [*sic*] juicio el originario es el que se habla en Viella y su Terzón,² pues los de la parte de arriba del Valle, con el trato con los catalanes, le han pegado algunas palabras de esta lengua; y los de la parte baja han tomado de la francesa algunas otras.

nàixer al costat mateix de la Garona, que segueix una direcció oposada. Sobre l'Espitau, vegeu, per exemple, el que en deia Soler i Santaló (1998, p. 251) l'any 1906, que en dona diversos detalls, o bé Griera (1914, p. 17-18), que ja advertia que «el fet de parlar-se gascó a l'Hospital de Viella no deu atribuir-se a les relacions d'aquest amb Viella, sinó a la circumstància d'ésser aranesa la família [...] que l'habita», de la mateixa manera que «la circumstància [...] d'ésser propietat dels aranesos els pasturatges de Montgarri fa que s'hi parli l'aranès i no el català».

2. Els *terçons* són les subcomarques tradicionals de la Vall d'Aran. Actualment són sis, que, agrupats de dos en dos, corresponen a les tres zones geogràfiques araneses: la part baixa (terçons dels Quatre Lòcs i Lairissa), la part central (Marcatosa i Castièro, al qual pertany la capital, Vielha) i la part alta

El luixonès Bernard Sarrieu (1906, p. 15) parlava de l'alt aranès com si fos una «transition entre le gascon et le catalan». I en uns termes semblants s'expressava l'excursionista català Juli Soler i Santaló (1998, p. 53), la guia del qual va ser una font per al treball de Schädel. Soler i Santaló, a diferència de Francisco de Zamora, no parlava d'interferència francesa a la part baixa d'Aran, però sí d'interferència meridional en les altres zones:

Aquest llenguatge resta en sa completa puresa en el baix Arán y influençat en el mig y alt Aran, sobretot en el darrer (Salardú, Tredós, Bajergue, etcètera), per sa major proximitat a la provincia de Lleida. Aquestes diferències en la parla dintre de la Vall se fan manifestes en moltes paraules comparant els pobles de Les, Canejan y altres del baix Aran, ab Salardú, Tredós, etc., pertanyents a l'alt Aran.

Hi ha consideracions semblants a les de Soler i Santaló en un treball de Belloc (1910, p. 55):

Le langage du bas-Aran parait [*sic*] s'être conservé dans sa pureté native, tandis que celui de la haute région semble, au contraire, avoir subi quelques transformations. Ces transformations sont, du reste, de regle générale, et l'on constate des différences analogues dans toute la chaîne pyrénéenne, entre les parlars locaux du bas pays et ceux en usage dans les hautes vallées.

El lingüista català Pere Barnils, autor d'un monogràfic sobre el parlar de Canejan (Barnils, 1914), amb prou feines va apuntar que l'aranès «comporta també subdialectes» en un altre dels seus treballs (Barnils, 1919, p. 5). Però en altres investigadors tornen a aparèixer les diferències lingüístiques entre la part alta i la part baixa de la Vall d'Aran. L'advocat aranès Casimiro Ademá (1966, p. 21) coincideix completament amb les consideracions de Francisco de Zamora i divideix l'occità de la Vall d'Aran en tres blocs. Segons ell, hi ha tres formes d'aranès:

La del *Alto Arán* [*sic*] o Puyolo [*sic*], en la que se aprecian más variantes y se acusa con más intensidad [...] la influencia catalana.

La del *Arán Medio*, en donde parece hablarse el aranés con más pureza, y en cuya forma se han escrito las principales poesías aranesas, debidas especialmente a las plumas de mosén Rafael Nart y mosén Condó Sambeat [...].

(Arties e Garòs i Pujòlo). Localitats del terçó dels Quate Lòcs: Canejan (i a dins del seu terme municipal, Sant Joan de Toran), Bausen, Les i Bossòst. Localitats de Lairissa: Arres, Vilamòs, Arró, Es Bòrdes, Begós i Benós. Localitats de Marcatosa: Arròs, Vila, Aubèrt, Betlan, Montcorbau, Mont i Vilac. Localitats de Castièro: Gausac, Casau, Vielha, Betren, Escunhau i Casarilh. Localitats d'Arties e Garòs: Arties i Garòs. Localitats de Pujòlo: Gessa, Salardú, Unha, Tredòs, Bagergue i Montgarri (sense població estable).

Y finalmente la del *Bajo Arán* de influencia francesa. En Caneján [*sic*] y caseríos cercanos, se acusa la influencia netamente gascona: aspiración de la h [*sic*], existencia del artículo *etx*, etc.

És habitual que la interferència d'altres llengües sigui l'element que serveixi per explicar la variació diatòpica a l'interior de la Vall d'Aran, fins i tot en treballs de grans lingüistes com Pèire Bec (1968, p. 304), que assegura que «a partir de Gessa (forte montée après Artiés), les influences catalanes venues de l'autre côté du Port de la Bonaigua, semblent plus fortes que dans la basse vallée».

Hi pot haver catalanismes a la part alta de la Vall d'Aran, i francesismes a la part baixa. Però reduir les diferències dialectals araneses a la interferència d'altres llengües ja sembla d'entrada simplista, per començar perquè cal tenir en compte que una d'aquelles llengües —el francès— no s'ha naturalitzat al costat de la Vall d'Aran fins fa ben poc. Tindrem, doncs, l'ocasió de demostrar que una bona part de les diferències lingüístiques que separen la part baixa de la part alta no s'han d'explicar per la contaminació d'altres llengües, sinó per altres raons que en bona part tenen a veure amb les relacions que els aranesos de les diferents latituds de la comarca han mantingut històricament amb els occitans administrativament francesos. De fet, quan l'aranès no té un comportament lingüístic unitari, hi ha zones de la Vall d'Aran que poden tenir les mateixes solucions que alguns indrets del Comenge, i d'altres que els veïns del Coserans.³ Parlem, per tant, de llocs que també parlen gascó, i concretament gascó pirinenc oriental.⁴ Coromines (1976, p. 25) ja assegurava que el parlar de Canejan, a tocar de la frontera estatal, «té molta coincidència» amb el gascó comengès. I Bec (1968, p. 302) fins i tot es va atrevir a deixar fora del seu «quadrilatère aranais» el parlar d'aquella població de

3. En aquest treball els topònims occitans són escrits en occità i no pas en francès (llevat que tinguin una forma tradicional en català, evidentment; i fins i tot en aquest cas usem algun cop les formes occitanes, per exemple, quan són macrotopònims aranesos). Per facilitar la lectura a tot aquell que només estigui familiaritzat amb les formes oficials franceses, donem un inventari dels topònims occitans més utilitzats en aquest treball, amb l'equivalent francès. Zones geogràfiques o departaments: Ariège (Ariège), Biarn (Béarn), Comenge (Comminges), Coserans (Couserans), Lanes (Landes), Nauta Garona (Haute-Garonne), Nauti Pirenèus (Hautes-Pyrénées), Pirenèus Atlàntics (Pyrénées-Atlantiques), Varossa (Barousse). Poblacions: Antràs (Antras), Aulús (Aulus), Ausat (Auzat), Castilhon de Coserans (Castillon-en-Couserans), Cohlens (Couflens), Era Escura (Lescure), La Hitèra (Lahitère), Hòs (Fos), Mèles (Melles), Montrejau (Montréjeau), Sent Biat (Saint-Béat), Sèish (Seix), Sentenh (Seintein), Sent Gaudenç (Saint-Gaudens), Sent Guironç (Saint-Girons), Sent Mamet (Saint-Mamet), Sierp (Cierp), Uston (Ustou), Vathmala (Bethmale).

4. El gascó pirinenc oriental agrupa les modalitats gascones que es parlen a la part superior del Comenge (a dins del departament de Nauta Garona), al Coserans (la zona oriental del departament d'Ariège, aproximadament; a l'oest de Massat i de Rimont) i també a la Varossa (zona comengesa que pertany administrativament al departament de Nauti Pirenèus). Cf. Bec (1968, p. 296-298).

Baish Aran i de la seua petita vall —la vall del Toran— perquè compartia determinades solucions lingüístiques amb el comengès de la zona del Bauartès:

Seule, la vallée du *Rio Toran* [sic] (qui se jette dans la Garonne au sud de Fos) est en opposition avec le reste de l'aranais et se rattache aux parlers des vallées françaises (Bavartès): elle est donc en dehors, linguistiquement, de l'aranais proprement dit.

Però la situació és molt més complicada del que s'apunta en aquest fragment de Bec. No és només que hi hagi un poble que se separa de la resta de l'aranès i que s'uneix a les localitats de l'espai administratiu francès. D'una banda, hi ha punts de la part baixa d'Aran que disposen de les solucions generals en gascó pirinenc oriental quan el centre i la part alta presenten resultats originals (la qual cosa no vol dir, per cert, que aquests resultats no es puguin repetir en indrets gascons o occitans més allunyats). D'altra banda, quan el gascó pirinenc oriental no té un comportament unitari sinó que hi ha diferències entre el comengès i el coseranès, entre els parlars orientals i els occidentals d'aquest bloc lingüístic del sud-est gascó, és habitual que les tries comengeses apareguin també en punts de Baish Aran, que les coseraneses ho facin en punts de Naut Aran i que hi hagi una zona central —més o menys extensa, segons el cas— que vacil·li entre les de la part alta i les de la part baixa.

Les diferències lingüístiques entre pobles aranesos tenen moltes vegades, doncs, dues causes: d'una banda, que la part baixa és més fidel a les solucions generals en gascó pirinenc oriental; d'una altra, que les diferències entre el comengès i el coseranès es converteixen en diferències entre el baix aranès i l'alt aranès al sud de la frontera que separa l'Estat espanyol i l'Estat francès. Tot seguit repassarem alguns fets lingüístics —fonètics i morfosintàctics, no pas lèxics— en què tota la Vall d'Aran no té una solució unitària i en què l'explicació és un dels dos factors que acabem d'esmentar. No és pas un inventari exhaustiu dels fets més importants des del punt de vista dialectològic —tot i que s'hi acosta—, sinó una enumeració de qüestions lingüístiques més o menys remarcables que posen en evidència que hi ha una afinitat —d'una banda— entre el parlar d'alguns punts baixaranesos i la resta del gascó pirinenc oriental, i —d'una altra— entre el parlar de la part alta de la Vall d'Aran i el gascó del Coserans. Aquesta enumeració ens servirà, de pas, per fer petites correccions a les informacions de treballs anteriors, o en tot cas per afegir algunes dades a les recerques precedents. Gràcies a les informacions de camp que hem obtingut durant els darrers quinze anys en gairebé una vintena de pobles de la Vall d'Aran i en quasi una desena del Bauartès (al cantó de Sent Biat, al departament de Nauta Garona, el que hi ha tot just després de la frontera de Pònt d'Arrei, seguint el curs de la Garona), podem precisar l'extensió que tenen dins de la Vall d'Aran determinades solucions lingüístiques. I indirectament, per tant, podem dir

que no podem entendre la diversitat territorial de l'aranès si no entenem, al mateix temps, que els aranesos i els altres gascons immediats han continuat relacionant-se al llarg dels segles independentment de l'adscripció política de cadascú, o a vegades fins i tot gràcies a aquesta diferent adscripció política.

3. BAIX ARANÈS I GASCÓ PIRINENC ORIENTAL

Els contactes amb les terres de l'altre costat de la frontera, sobretot amb el Comenge, han estat molt més habituals a la part baixa de la Vall d'Aran que no pas a la zona central o a Naut Aran. La raó és ben senzilla: Baix Aran és l'única part de la comarca per la qual no cal superar grans obstacles orogràfics per relacionar-se amb l'exterior. El pas subterrani que uneix Vielha amb la Ribagorça no existia seixanta anys enrere, cosa que vol dir que era molt més senzill d'accedir a les terres administrativament franceses —també occitanoparlants— que no pas a la resta de l'Estat espanyol. Fa cent anys Soler i Santaló (1998, p. 21) ja advertia que per Pònt d'Arrei podien passar «tot l'any tot tipus de vehicles ab comoditat». Després de visitar la Vall d'Aran, Alcover (1983, p. 66) remarcava que la comunicació natural d'aquell petit país occità «és amb França, perquè la vall hi desemboca». Ell mateix (Alcover, 1983, p. 63) escrivia: «resulta més curt i més poc anar de Lleida a la Vall d'Aran per Barcelona, Port-Bou [*sic*], Tolosa i Bagnères de Luchon [*sic*] o bé per Saragossa, Irún, Banyonne [*sic*], Pau i Bagnères de Luchon que no anar-hi tot dret».

«Sólo en el extremo norte existe una comunicación fácil con el mundo exterior», deia Krüger (1995a, p. 56). I això és el que va portar Adolphe Joanne (1880, p. 5) a dir que la Vall d'Aran era una mena d'enclavament francès dins de l'Estat espanyol:

La frontière franco-espagnole interrompt sa direction générale de l'O. à l'E. pour prendre accidentellement celle du N. L'Espagne, en adoptant ou plutôt imposant cette frontière [!], a voulu garder pour elle la vallée d'Aran, qui, par sa condition hydrographique, eut été naturellement [!!] française.

Fa més d'un segle i mig, Madoz (2001, p. 55) parlava d'aquesta manera del port de la Bonaigua, que comunica la Vall d'Aran amb la comarca catalana del Pallars:

Si reinan vientos fuertes o es muy espesa la niebla, el valle de Arán se incomunica con el resto de España por 10, y aun 20 días, y hasta con muchísima dificultad reciben el correo en determinadas ocasiones [...]. Este puerto puede considerarse completamente abierto, derretida la nieve del tránsito cinco meses; cuatro y medio comunicable en beneficio de los esfuerzos del país y del valor proverbial de los hab. para luchar contra este género de peligros [...]. De aquí las desgracias que ocurren en este puerto, en el que apenas pasa un invierno en que no tenga el país que llorar la muerte de honrados ciudadanos.

Madoz (2001, p. 60) també parlava dels perills del port de la Picada, que condueix a la zona de Benasc des de la població aranesa d'Es Bòrdes: «el puerto no es muy alto, pero sumamente largo, por cuyo motivo es intransitable en el invierno, porque puede decirse que hay peligro en el espacio de 12 horas, por ser larguísima la ribera de Benasque».

Del Port de Vielha, Soler i Santaló (1998, p. 250) en deia:

Son passatge es impracticable durant més de mitg any pera les cavalleries y molt difícil pera'ls peatons, perquè si bé'l trajecte es relativament curt que'ls altres ports dels Pirineus, per sa considerable alçaria en relació als punts d'accés y ses ràpides vessants, en especial les del costat de la Vall, ab sa exposició ubaga, fa que's trobin cobertes de neu glaçada durant molt temps.

Les dificultats per anar cap al sud contrasten amb la facilitat amb què els aranesos s'han relacionat sempre amb la resta de gascons. Heyns (1938, p. 30) fins i tot parlava d'uns vincles socials especialment intensos en una zona que aniria de Sierp, a poca distància de Sent Biat, fins a Bossòst, la localitat més meridional del terçó aranès dels Quate Lòcs:

Das Auffallendste hierbei ist, daß selbst die Landesgrenze diesen Wanderungen keinen oder doch nur geringen Einhalt gebietet, so daß sich Franzosen und Spanier von der oberen Garonne, unbekümmert um ihre Nationalität, hüben und drüben treffen, miteinander handeln, fröhlichen Gedankenaustausch pflegen und sich im Tanz vergnügen. Eie enge Verbindung erstreckt sich im Norden etwa bis Cierp, im Süden bis Bossost.

Tot això és el que explica que la part baixa de la Vall d'Aran disposi de certes característiques lingüístiques que no es repeteixen en altres zones de la comarca i que són generals en gascó o en la resta del gascó pirinenc oriental. Aquestes característiques poden aparèixer únicament en els pobles més perifèrics (Bausen i Canajan), en tot el terçó dels Quate Lòcs, en tota la part baixa de la Vall d'Aran (en els terçons de Lairissa i Es Quate Lòcs) o fins i tot poden treure el cap en el terçó de Marcatosa. Però acostumen a ser fets territorialment recessius, que cedeixen el pas a les solucions que baixen per la conca de la Garona des de la zona central d'Aran. Algunes d'aquestes característiques baixaraneses són les que exposem a continuació.⁵

5. Es parla de les causes de la recessió de les característiques lingüístiques baixaraneses a Carrera (2009).

3.1. Absència de diftongació espontània de *Ö*- tònica inicial

Coromines (1990, p. 22) explica els resultats de *Ö*- en posició inicial que són majoritaris en aranès: «*Ö* tònica inicial es diftonga [...] en *ué*; però, en els monosíl·labs, *uá*: [...] *guárt* HÖRTUS, *guás* ÖSSUM [...]. El diftong *uá* és cosa peculiar de la Vall».⁶

A la Vall d'Aran s'utilitza *uas* ([ˈgwas] < OSSU), però no pas a tot arreu. Malgrat que hi ha obres en què *uas* és l'única forma aranesa (Condó, 1915, p. 11; Comission de Mèstres, 1984, p. 90; Schmitt, 1934, p. 95; Soler i Santaló, 1998, p. 358; Fossat, 1969, p. 195; Vergès, 1998, p. 331),⁷ la forma sense diftongació *òs*, que és general en gascó (ALG, vol. 1, p. 103; ALG, vol. 3, p. 955 i 956), s'utilitza encara en els pobles de Bausen i Canejan, cosa que sembla que només tinguin present Barnils (1914, p. 50), Griera (1914, p. 69, 105) i Coromines (1990, p. 479), que deu treure la informació de Canejan de Barnils, tot i que registra *òs* a Sant Joan de Toran i assegura que Bausen «vacil·la entre els dos» (*uas* i *òs*), la qual cosa cal veure com una mostra de la recessió de la forma sense diftong.⁸

La forma *uart* tampoc no és la forma tradicional dels pobles de Bausen i Canejan, perquè en el seu lloc s'usa el mot pangascó *casau* (cf. ALG, vol. 2, p. 479), que la major part de la bibliografia lingüística aranesa oblida sovint. La forma *casau* ha estat registrada a Canejan —amb alguna transcripció fonètica deficient— per Griera (1973, p. 898 i 900), i a Canejan i Bausen per Coromines (1931, p. 50 i 65).⁹ Les formes *uas* i *uart*, doncs, no són pròpies dels dos pobles extrems de Baish Aran, que no disposen, per tant, de la particularitat de diftongar espontàniament *Ö*- en [wa]- en els monosíl·labs.

3.2. Absència de diftongació en -*ELLU*

En gascó el resultat regular de la seqüència final -*ĚLLU* és -*èth*. Tanmateix, a la Vall d'Aran existeix una diftongació de *Ě* que Coromines (1990, p. 56) considerava un *pregasconisme*. La diftongació apareix fins i tot en el nom del terç de Vielha, Castièro, que surt de CASTELLU, una forma que en gascó ha produït normalment *castèth*:

6. La mateixa informació a Coromines (1976, p. 15), i també en la tesi doctoral del gran lingüista català (Coromines, 1931, p. xi).

7. Vergès assenyalava explícitament que *òs* és un mot *dV*: de *dehòra dera Val* (de fora de la Vall d'Aran).

8. Més informació sobre *òs* i *uas* a Carrera (2005b, p. 426-427).

9. La forma *uart*, majoritària en aranès, es pot posar al costat de la forma *òrt* de l'Arièja (ALG, vol. 2, p. 479). Aquest cas concret, doncs, ben bé podria ser inclòs en la secció en què parlem de les afinitats entre l'alt aranès i el coseranès. Però ja hem advertit que estudiariem només fets fonètics i morfosintàctics, i que no ens encarregaríem del lèxic. Més informació sobre *uart*, *òrt* i *casau* a Carrera (2001, p. 26, i 2005b, p. 423-426).

L'etimologia clara i ben assegurada de *Castiero* [sic] (*Vie* [Vielha]), provinent de CASTÈLLUM, bastaria per provar que hi va haver casos de diftongació de la È tònica a la vall d'Aran, com en vam trobar a l'alt Pallars, a la vall de Boí, etc. [...]; fins si no n'hi hagués d'altres de -ELLUM, a penes menys evidents: *Tortiero* [sic] (*Bag* [Bagergue]), *Bartiera* [sic] (*Tr* [Tredòs]), *Portiero* [sic] (*Aes* [Arres], i en canvi *Portero* [sic] *Gc* [Gausac]), *Cagariero* [...], *Siesso* (*Vm* [Vilamòs]), [...] tenim fortes raons per creure que hi ha diftongació pre-gascona en els apel·latius, *flastièth* [sic], *tortièth* [sic], *cantiera* [sic] de *Puj* [Pujòlo] i *Ctro* [...], afavorida sempre per l'antiga palatalitat d'una -LL- següent.

Les formes *flastièth* i *tortièth* existeixen en aranès, però el tercer apel·latiu de Coromines deu ser realment *cantièr*, que no té -ELLU etimològicament.¹⁰ Les formes *flastièth* i *tortièth*, per altra banda, no ocupen tot el territori de la Vall d'Aran. De fet, les formes regulars amb -èth (en comptes de -ièth) no només són presents a tota la part baixa, sinó en un dels dos terçons centrals, Marcatosa. Coromines (1990, p. 460) va recollir *flastèth* fins i tot a Vielha, i avui registrem *plastèth* a Canejan i Les (més fidel al llatí *PESTELLU, i pròxim o idèntic a les formes de la resta del gascó pirinenc oriental);¹¹ *flastèth* o *flastèc* a Bossòst (amb introducció de -èc), i *flastèth* a Lairissa i Marcatosa (Carrera, 2007c, p. 52-53). El cas de *tortièth* i *tortèth* és paral·lel al de *flastièth* i *flastèth*, ja que *tortièth* apareix a tota la part alta, a partir de Vielha (Carrera, 2007c, p. 53-55). En resum: Baish Aran no disposa de la diftongació anòmala de la part alta i del terç de Castièro, tot i que en la toponímia hi ha casos de diftongació fins i tot a Lairissa, i l'únic terç en què la diftongació sembla completament absent és el dels Quate Lòcs (Carrera, 2007c, p. 58-62).

3.3. [iw] o [jew]

Quan cal triar entre la seqüència [iw] o [jew] (resultat del contacte d'un so palatal i un so velar, o bé de la diftongació de È davant de [w]), hi ha algunes poblacions araneses que prefereixen [iw], i n'hi ha d'altres que s'estimen més [jew]. Deixant de banda la capital i alguns punts veïns, les localitats que prefereixen [iw] pertanyen al terç dels Quate Lòcs: Canejan, Bausen i Les.¹² La major part del gascó pirinenc oriental prefereix també [iw] en comptes de [jew] —com la majoria del gascó, de fet— en mots com *leishiu*, *estiu* (que en aranès pot ser *ostiu*), *abriu*,

10. En parla el mateix Coromines (1990, p. 383-384).

11. L'ALG (vol. 3, p. 960), *loquet* (*fermetures*), recull *plastèth* a Mèles (Nauta Garona), *pestèth* a Vathmala (Arièja). A Vathmala Schöntaler (1937, p. 66) només recollia *flisquet*, però Rohlf (1931, p. 149) ja va registrar *pestèth* a Uston, «sorte de petit verrou qui tourne autour d'un clou».

12. A Bossòst domina [jew], però de tant en tant hi pot aparèixer [iw] en algunes formes. Per saber qualsevol cosa sobre [iw] i [jew] en aranès, Carrera (2003b, p. 55-58), o sobretot Carrera (2005b, p. 298-364).

arriu, *Diu o hiu* (tot i que en coseranès hi pot haver [(a)'hjew] < FILU),¹³ amb la qual cosa els parlars baixaranesos tornen a unir-se amb el que és comú a l'altre costat de la frontera política. Segons les dades de l'ALG (vol. 3, p. 633, 934, 996, 1048, 1056 i 1061-1063), el focus principal de [jew] en gascó és la zona luixonesa i alguns punts veïns (més o menys nombrosos segons el cas). Per tant, la part alta i la zona central de la Vall d'Aran s'uneixen al luixonès, que aquesta vegada té un comportament diferent de la resta del territori.

3.4. Absència de -o àton final

Contràriament al que és majoritari en gascó, l'occità de la Vall d'Aran disposa d'algunes peces lexicals en què apareix de manera anòmala -o àton final. D'una banda, en formes en què hauria de caure. D'una altra, en mots en què hi ha regularment -e (i no pas -o) en occità o en la major part del gascó. Com ja va assenyalar Coromines (1990, p. 478 i 499), al terçó dels Quate Lòcs ja hi domina *herèishe* en comptes de *herèisho* (<FRAXINU), i *gimbre* (<JENIPERU) és la forma de la conca del Toran, que correspon al *gimbro* de la resta de la Vall d'Aran. També és cert que, com a l'altre costat de la frontera, a Canejan diuen «*hár* sense -o» (Coromines, 1990, p. 496), i no pas *haro*. Coromines ho treu de l'escriptor de Canejan Jusèp Sandaran (1908, p. 356), que escrivia: «*etch har* ou *et har*. En terçoun de Marcatousa è Pujòlo ne diden *et hárrou* (pr. *ettárou*)».

3.5. -LL', -T' > [tʃ]

Una de les característiques del gascó pirinenc oriental, potser la més important des d'un punt de vista fonètic, és la «palatalisation du produit de -t final occitano-roman et de -ll final» (Bec, 1968, p. 296). Els únics parlars que s'allunyen del comportament general són el luixonès, en el qual només produeix una africada el grup -LL' (Sarrieu, 1902, p. 357; Bec, 1968, p. 77; ALG, vol. VI, p. 2123 i 2125), i bona part de l'aranès, on el resultat habitual de -LL' i -T' és -[t]. A la part baixa d'Aran hi ha dues localitats que disposen d'una africada: Bausen i Canejan (Coromines, 1931, p. ix; 1976, p. 13; 1990, p. 13; Carrera, 2003b, p. 50-52), que també tenen -[tʃ] com a resultat de -TIS.¹⁴

Fora de Bausen i Canejan existeixen algunes formes, algun sintagma i algun topònim en què es conserva la realització africada sortida de -LL', sobretot a la part

13. Segons l'ALG, hi pot haver [jew] en *arriu* fins i tot a la zona de Sent Gaudenç, cosa que confirma Dupleich (1843, p. 21).

14. És sorprenent que Bec (1968, p. 84 i 199) deixi fora Bausen de l'àrea de la realització africada.

baixa de la Vall d'Aran (on *bedoth* és [be'ðutʃ] o se sent *ath hons*, [a'tʃ uns]).¹⁵ La reculada de l'africada dins del territori aranès ja va ser assenyalada per Coromines (1976, p. 25), que va apuntar que els joves de Bausen «substitueixen la -č canejanesa [...] per la -t dels altres pobles de la Vall», i que els de Canejan evitaven «les contínues finals en č». Winkelmann (1989, p. 152), per la seua banda, ja va localitzar -[t] per -[tʃ] en els descendents de VOCITU¹⁶ en alguns dels informadors de Bausen.

3.6. Grups d'oclusiva i bategant

Determinades formes amb una seqüència final *-re* precedida d'un (antic) so oclusiu han perdut la bategant en bona part del gascó. Tanmateix, hi ha una part important de la Vall d'Aran en què es manté en alguns casos, contràriament al que és comú en gascó, i concretament en gascó pirinenc oriental. Tot l'aranès diu *aute*, *nòste*, *arbe* o *pebe*. Però hi ha altres formes en què la pèrdua de la bategant no és general en posició postconsonàntica. Segons Coromines (1990, p. 532), tota la Vall d'Aran diu *lèbe*, però és possible que el gran savi català només tingués dades directes de Sant Joan de Toran i de Bossòst, ja que la informació de Canejan que ell aporta és realment de Barnils (1914, p. 50), i la d'altres punts surt de Griera (1914, p. 48). És cert que a Sant Joan de Toran, a Bossòst i en altres punts de la part baixa es diu *lèbe*, però *lèbre* domina almenys a tota la part alta, que no usa la forma majoritària en gascó (ALG, vol. 1, p. 10).

Amb *libre* i *libe* passa una cosa semblant. Coromines (1990, p. 539) assegura que «ha existit una forma *libe* amb el tractament habitual de *-re* en gascó». Però no diu que aquesta forma encara és habitual al terçó dels Quate Lòcs, almenys a les dues localitats més septentrionals, Bausen i Canejan, que usen la forma que és hegemònica a la part meridional de les Lanes, del Gers, de Pirenèus Atlàntics i de Nauti Pirenèus. La forma *libe* és també general en gascó pirinenc oriental, i viva quasi en tota la zona gascona de Nauta Garona (ALG, vol. 3, p. 1608).

En les traduccions d'una famosa paràbola, Winkelmann (1989, p. 313-322) va localitzar *vente* a Les (a Canejan i Bausen van respondre *estomac*, com en molts altres indrets), però va recollir *vrente* a Bossòst i en algun punt de Lairissa. Coromines (1990, p. 364) assegura que *vrente* és «la forma aranesa general», però que *vente* és «propri de *Cnj* [Canejan], *SJT* [Sant Joan de Toran] i *Ba* [Bausen]». El cert és, però, que la forma *vente* apareix a Canejan, Bausen i Les, i que conviu amb *vrente* a Bossòst, que ja disposa de la forma general a la resta de la Vall d'Aran. La forma *vente* ha estat registrada a Vathmala (Schöntaler, 1937, p. 57), Castilhon de

15. Més informació a Carrera (2003b, p. 50-54).

16. Sobre el qual, vegeu Bec (1968, p. 82).

Coserans (Laurent, 1999, p. 41), Aulús (Laurent, 2002a, p. 135; ALG, vol. 3, p. 875), Uston (Löffler, 1942, p. 53) i fins i tot a Massat (Laurent, 2001, p. 142).¹⁷ La forma *vente*, a més, és la que apareix de manera invariable en les traduccions d'una famosa paràbola en els punts que parlen gascó pirinenc oriental a Bec (1968, p. 341-351). Una altra solució transfronterera.

3.7. *Manteniment d'oclusives finals després d'un so nasal o d'una semivocal*

Segons l'ALG (vol. 3, p. 865, 929, 1023 i 2172), els grups consonàntics finals $-[nt]$ o $-[ŋk]$ en mots com *hònt/hont*, *vent* o *sang* es mantenen en tot el gascó pirinenc oriental parlat en territori administrativament francès, a tota la zona garon-nenca també gascona, a la meitat oriental del departament del Gers i en alguns punts orientals de Nauti Pirenèus. A la Vall d'Aran, el manteniment d'aquells grups consonàntics és propi únicament de les localitats de l'extrem baixaranès. Winkelmann (1989, p. 157-164) va estudiar prou detalladament aquest fet i també va concloure que el manteniment era propi de Bausen i de Canejan, tot i que podia aparèixer encara en alguns parlants conservadors —o radicalment innovadors— d'algun altre punt de la Vall d'Aran. Coromines (1990, p. 30-31) va aportar dades més abundants que Winkelmann, però la conclusió que cal treure'n és la mateixa: el manteniment de l'oclusiva final ha quedat arraonat a Bausen i Canejan, tot i que hi ha manteniments episòdics en altres punts de la Vall d'Aran, i sobretot en llocs de la meitat inferior de la comarca. Coromines (1990, p. 30) ja avisa que «es donen fets comparables en *-ut* i fins *-it*», en mots en què hi ha una semivocal abans de l'oclusiva». I el cas és que, malgrat que ell reculli $-[wt]$ en *naut* «almenys fins a *Mrc* [Marcatosa] en part» (Coromines, 1990, p. 585), la tendència és que l'oclusiva es mantingui altre cop únicament en l'extrem baixaranès. Avui, en mots com *ma-laut* o *lèit*, $-[wt]$ i $-[jt]$ se senten sobretot a Bausen i Canejan. Fa cent anys Condò, que era de Marcatosa, ja escrivia hipercorrectament «aciéut» i «aquiéut» per *aciu* i *aquiú* (pronunciats $[a'sj\epsilon w]$ i $[a'kj\epsilon w]$ en molts indrets), la qual cosa posa en evidència que la desaparició de l'oclusiva després de la semivocal $[w]$ ja devia estar consumada un segle enrere al centre de la Vall d'Aran (Carrera, 2006, p. 19-20).

3.8. *Article definit masculí singular eth, invariable*

Mentre que la major part del gascó pirinenc oriental usa *eth* invariable com a article definit masculí singular, en alguns indrets de la muntanya s'utilitza una forma especial de l'article definit davant d'un substantiu masculí singular que co-

17. Per contra, ja hi ha *ventre* en seronès, posem per cas. Cf. Laurent (2002b, p. 172).

mença per una vocal: *er*. D'aquesta manera, és habitual de dir *eth arbe* ([e'dʒ arβe]), però en alguns punts hi ha *er arbe* ([e'r arβe]; o en tot cas, *er arbo*), amb el tractament intervocàlic de l'antic grup consonàntic -LL- (ALG, vol. 6, p. 2433; Bec, 1968, p. 184).¹⁸ Malgrat que en el treball de Bec (1968, p. 184) s'asseguri que *er* s'utilitza a tota la Vall d'Aran «sauf la vallée de Canéjan», el cert és que es diu *eth arbe* a tota la vall del Toran però també a la localitat veïna de Bausen. Per tant, hi ha dues poblacions araneses que funcionen com la major part del gascò pirinenc oriental, perquè també utilitzen *eth* davant d'un substantiu masculí començat per una vocal. Tot i això, cal advertir que en aquelles poblacions cada cop se sent més *er*: *er arbe* (Coromines, 1976, p. 25; Winkelmann, 1989, p. 199-200; Carrera, 2003a, p. 200-201; 2005a, p. 10-12). La solució que continua al Bauartès, recula.

3.9. *Pronoms personals*

Hi ha diversos aspectes que fan referència als pronoms personals que uneixen alguns pobles baixaranesos i el gascò pirinenc oriental de l'altre costat de la frontera política. D'una banda, a la vall del Toran deuen haver existit fins fa ben poc —segons Coromines—¹⁹ les formes *nati* i *vati* (en comptes de *nosati* i *vosati*). Aquestes formes abreujades no es repeteixen en altres indrets de la Vall d'Aran, però tenen parents en nombrosos llocs de l'altre costat de la frontera: en Iarbostrès (Sarrieu, 1902, p. 388; 1903, p. 382), en diferents punts del Bauartès (Allières, 1954, p. 92; Rohlf, 1977, p. 181; Carrera, 2005a, p. 21-23), a la vall de Gèr (Dinguirard, 1976, p. 123) i en altres punts del departament d'Arièja (Castet, 1894, p. 105; Deledar, 1995, p. 15; Ensergueix, 2003, p. 177; ALG, vol. 6, p. 2221-2222).

Però no cal que parlem de fets extingits en aranès que, per altra banda, ni tan sols apareixen sistemàticament en el gascò pirinenc oriental de l'Estat francès. Hi ha fets lingüístics més remarcables en què certs parlars baixaranesos tenen les mateixes formes que hi ha més enllà de la duana. D'una banda, el terçó dels Quatre Lòcs no només usa en part les formes pronominals reduïdes 'm, 't, 's i 'u després d'una vocal (*pòrta'm, portà'm*; la resta de l'aranès utilitza les formes plenes *me, te, se* i *lo* o *la*: *pòrta-me, portar-me*), sinó que coneix la forma *le* per a l'acusatiu masculí singular i per al datiu singular, ja sigui en les combinacions de pronoms (*me le pòrtes, le'm pòrtes*) o com a única forma possible (*le pòrtes, le pòrtes aquerò*; Carrera, 2005a, p. 26-28; 2007b, p. 107-112). Tot això no es repeteix a la resta de la Vall d'Aran, però sí en el territori administrativament francès, on retrobem l'ordre

18. Hi ha informació interessant sobre aquest afer en treballs com els de Lespy (1978, p. 62), Passy i Passy (1904, p. 37-40), Rohlf (1977, p. 172-173) o Sarrieu (1904, p. 501).

19. «Se sent la forma abreujada *nati* algunes vegades, però Mn. Cortés (canejanès) em certificava que és en els llogarets de Canejan, però no a *Cnj* [Canejan] mateix» (Coromines, 1990, p. 79).

pronominal dels pobles extrems de Baish Aran: *la'm pòrten, la's mingen per me la pòrten, se la mingen* (Castet, 1894, p. 106-107; Deledar, 1995, p. 15-19; Ensergueix, 2003, p. 54; ALG, vol. 6, p. 2236, 2238, 2243 i 2246-2248).

3.10. *Interrogatiu quin*

Coromines (1990, p. 102) assenyala que una de les particularitats de l'extrem baixaranès és l'interrogatiu invariable *quin* usat en comptes de *com*: «En la varietat canejanesa, i en altres zones del Pirineu gascò, *quinn* [sic] ha pres de més a més un valor adverbial, convertint-se, doncs, en un equivalent aproximat de *com*».

És sorprenent que Coromines digui que *quin* és només un equivalent *aproximat* de *com*, perquè el cas és que n'és simplement un equivalent. I és sorprenent també, després del que acabem de veure, que Coromines (1990, p. 278) reculli «no sabi cap se còm [sic] s'apèren» a Canejan. Mentre que la resta de pobles aranesos usen *com* (o, en tot cas, a vegades *coma*), Bausen i Canejan utilitzen *quin*, com la resta del gascò pirinenc oriental (alguns punts coseranesos tenen *en quin*) i com la resta del gascò pirinenc (ALG, vol. 6, p. 2403; Deledar, 1995, p. 53).

3.11. *Auxiliars èster i auer*

S'ha dit alguna vegada que l'aranès, com l'espanyol o la major part del català actual, i contràriament a la resta de l'occità, disposa només d'un verb auxiliar per formar els temps compostos: «Actuaument [sic] en aranès s'a generalizat er us der auxiliar AUER» (Barès, Lamuela, Suïls i Vergès, 2003, p. 86). Però això no és cert. És veritat que, per la pressió del català i de l'espanyol, bona part del territori aranès utilitza de manera general *auer*, i que només conserva *èster* en casos molt concrets: en els verbs pronominals i en la primera persona del pretèrit compost (Carrera, 2007b, p. 182). Però hi ha una zona de la Vall d'Aran on hi ha parlants que utilitzen encara els dos auxiliars. Al terçó dels Quate Lòcs encara és prou habitual de sentir els dos auxiliars. Sobretot a Bausen i Canejan, que són les poblacions més septentrionals, i també les més refractàries als meridionalismes. De fet, fins i tot en textos recents d'autors de la part baixa d'Aran (concretament, de Les) que no són precisament un model de purisme, es troben casos d'ús de *èster* al costat d'intransitius: «Qu'ei 'nada» (Rodríguez, 1983, p. 82), «sun nadi» (Montoya, 1999, p. 676; el text és de 1986). És un fet de conservadorisme, de lateralitat, que es manifesta més intensament a la part baixa que enlloc més, ja que el cert és que és possible de sentir l'auxiliar *èster* en altres parts de la Vall d'Aran (verbs pronominals, primera persona del pretèrit compost, topicalitzacions...; vegeu Carrera, 2007b, p. 272).

3.12. *Qüestions de morfologia verbal*

Hi ha fets de morfologia verbal en què la majoria de parlars aranesos se separen de la resta del gascó pirinenc oriental. Bona part de la Vall d'Aran, per exemple, disposa de la seqüència incoativa *-[is]-* (o *-[isk]-*) en els verbs de la segona conjugació (verbs en *-ir*), mentre que en la resta del gascó pirinenc oriental dominen les seqüències amb un so prepalatal, en les seqüències *-[ef]-* o *-[if]-*.²⁰ Bec (1968, p. 222-223) assegura que tota la Vall d'Aran disposa de *-[is]-*, «même la vallée de Canéjan qui est polymorphe». Tot i això, Canejan i Bausen disposen de la seqüència *-[ef]-*, que no recula tant com altres característiques lingüístiques pròpies d'aquestes poblacions que no es repeteixen en altres pobles aranesos. Coromines (1990, p. 135) comentava que l'aranès té de manera general *-[is]-*, però se sorprenia de la presència de *-[ef]-* a Canejan:

En la varietat de *Cnj* [Canejan] resorgeix curiosament la forma catalana *-eix* [...]. És realment notable i fins sorprenent: per dues raons. La de *Cnj* [Canejan] és la zona aranesa més apartada del domini català, per tant no es pot tractar de cap desbordament ni imitació catalana, sinó d'una vella dualitat indígena gascona.

Evidentment, la presència de *-[ef]-* no té res de sorprenent a la part baixa de la Vall d'Aran, perquè aquesta mateixa seqüència es repeteix en els indrets començats de l'altre costat de la frontera.

Però les seqüències incoatives no són l'únic cas en què les modalitats locals d'alguns pobles baixaranesos van amb la resta del gascó pirinenc oriental administrativament francès. A Bausen i Canejan, per exemple, també existeixen formes de l'imperfet d'indicatiu del verb *hèr* que són perfectament regulars des del punt de vista de la fonètica evolutiva (*hadia, hadies, hadie...*), mentre que a partir de Les hi ha un paradigma molt particular amb un so prepalatal intervocàlic (*hèja, hèges, hège...*) o, en tot cas, més amunt, amb *-v-* analògic (*hèva, hèves, hève...*). Aquelles formes baixaraneses es repeteixen en bona part del gascó pirinenc oriental, a vegades amb petits canvis fonètics com el rotacisme de *-d-* intervocàlic o la presència de *-[z]-* com a resultat de *-Ce-* intervocàlic (*hacia* o *hasia* en comptes de *hadia*, si cal amb desplaçament de l'accent tònic i una seqüència final *-iá*).²¹

20. Malgrat que hi ha cartes de l'ALG (vol. 5) dedicades a aquesta qüestió, és millor recórrer al treball de Bec (1968, p. 220-223) per tenir informació detallada sobre el gascó pirinenc oriental. La seqüència *-[is]-* reapareix cap a la plana, en els confins del gascó pirinenc oriental, i sembla que avança Garona amunt, ja que Bec assenyala que és la seqüència viva al voltant de Montrejau i de Sent Gaudenç, i que hi ha tota una àrea polimòrfica que ja coneix *-[is]-* a pocs quilòmetres de Sent Biat. La seqüència *-[is]-* també és llenguadociana.

21. Al costat de formes analògiques com *haia* o *haiá, haías* o *haiás, haia* o *haiá...* Es pot trobar informació abundant sobre aquest afer, entre d'altres, a Allières (1970, p. 140-142; 1971, p. 266-267), Deledar (1995, p. 29, 33 i 35), Coromines (1990, p. 138), Winkelmann (1986, p. 107) o Carrera (2005c).

El que hem dit per a l'imperfet d'indicatiu de *hèr* es pot repetir en altres temps i en altres verbs. Les formes del present de subjuntiu com *haça, haces o hace, vives* a Canejan, es repeteixen també més enllà de la frontera, tant al Comenge veí²² com en una part important del Coserans, si més no en castillonès i en el baixcoseranès (Deledar, 1995, p. 29, 33; Ensergueix, 2003, p. 187). El pretèrit o l'imperfet de subjuntiu de *èster* tenen —o més aviat han tingut— a Canejan unes formes que són extraordinàries en el context aranès (*ho, hos, hoc i hossa, hosses, hosse*, respectivament), però que no ho són gens a l'altre costat de la frontera, tot i que en una part important del gascò pirinenc oriental la vocal tònica és [y], i hi pot haver petites variacions en les desinències temporals.²³

3.13. *Adverbis*

Algunes formes que a la Vall d'Aran només són pròpies de les localitats extremes de la part baixa, reapareixen en la resta del gascò pirinenc oriental. D'aquesta manera, al sud de la frontera només és possible de sentir *amont* i *auath* a les poblacions de Bausen i Canejan. Coromines (1990, p. 116 i 273) ja va recollir aquesta particularitat del baix aranès extrem, que continua a l'Estat francès. *Amont* i *auath/avath* són generals al Bauartès (on també són del tot universals *damont* i *dauath*), i continuen cap a l'est. Es poden sentir des del castillonès fins als punts gascons més orientals d'Arièja, com Aulús (Laurent, 1999, p. xix; 2002a, p. 37; ALG, vol. 4, p. 1547; Castet, 1894, p. 148).

4. ALT ARANÈS I COSERANÈS

La zona aranesa que ha tingut més relació amb la resta de terres gascones ha estat Baish Aran. Però això no vol dir que altres zones araneses no hagin tingut relacions intenses amb altres punts occitans, encara que no hagin estat tan importants com les de la part baixa.

Ja hem vist que hi ha investigadors que pensen que la interferència del català sobre l'occità explica les especificitats lingüístiques altaraneses. De fet, les relacions de la part alta de la Vall d'Aran amb les zones catalanes immediates no han estat gens estranyes. El català, en la seua modalitat pallaresa, és més conegut a Naut Aran que

22. *Haça, haces, hace* són generals al Bauartès i també són formes luixonenes (Sarrieu, 1902, p. 399; 1903, p. 316).

23. Més informació a Sarrieu (1902, p. 432 i 435; 1906, p. 31), ALG (vol. 5, p. 2016-2017), Allières (1971, p. 140), Ensergueix (2003, p. 24), Deledar (1995, p. 29, 33 i 35) i sobretot a Dinguirard (1976, p. 367-371).

en cap altre punt de la comarca,²⁴ i hi ha uns quants elements que lliguen la part alta d'Aran i els territoris veïns del domini català: les fires de bestiar del Pallars, el contacte pastoral o comercial, o bé els matrimonis entre altaranesos i pallaresos.²⁵ Les relacions amb Catalunya han estat habituals, però les relacions amb el Coserans no han estat pas menys corrents. És per això que podem demanar-nos si, allà on s'han vist catalanismes, no s'hi poden veure també —o *o bé*— característiques compartides amb els parlars del Coserans, que a vegades presenten uns trets molt particulars, però que altres cops s'acosten molt al llenguadocià, el dialecte occità alhora més semblant al català. La presència de *gavachi* al pla de Beret aranès és ben coneguda (fins i tot a través de la toponímia), i també són coneguts els tractats transfronterers en què participaven Naut Aran i les zones de Sèish i Castilhon (en les famoses *Lies e Patzeries*).²⁶ Soler i Santaló (1998, p. 148) parla de la ramaderia d'aquesta manera:

El pla de Beret [...] es propietat dels comuns de Salardú y Tredós, que'n treuen de llur arrendament fins a 3.700 pessetes anyals, la major xifra obtinguda en tota la comarca. A l'istiu s'arriben a trobar reunits en aquella extesa explanada fins a 50.000 caps de bestiar de tota mena, la major part pertanyents a ramades franceses del departament d'Ariege.

Chevalier (2002, p. 453-454) també fa referència a la relació entre el Coserans i la part alta d'Aran:

Au début du xviie siècle, l'Aran était fréquenté par 30.000 transhumants français et espagnols. La plus célèbre de toutes les montagnes aranaises était le Pla de Béret [...]: c'était là qu'était amontagné le tiers ou même la moitié du bétail français. Jusqu'à 6.000 bovins, 500 juments et 45.000 ovins français ont fréquenté, au xixe siècle, les montagnes aranaises. Ces animaux étaient originaires de tout le bassin du Lez (Castillonnais), de la région d'Alos et de Lacourt (Moyen-Salat) et même du Bas-Couserans, en aval de Saint-Girons. Il n'y a pas, dans toutes les Pyrénées Ariégeoises, d'exemple de déplacement animal aussi massif que celui qui amenait en Aran le bétail français de la fin du mois de juin [...] à la fin du mois de septembre.

Els coseranesos encara assisteixen a l'aplec que se celebra anualment a Montgarri. I quan Poujade (2000, p. 162) comenta els tractats entre les valls pirinenques

24. Quan Alcover (1983, p. 63) va visitar la Vall d'Aran, va tenir dificultats importants perquè els aranesos de Montgarri li parlessin en occità, perquè d'entrada només li parlaven en pallarès.

25. Durant el segle XVI, Pujòlo va ser la zona aranesa que preferia un governador català, mentre que la resta d'Aran en volia un d'aragonès (Poujade, 1998, p. 144). Això, segons com, podria ser interpretat com un símptoma del fet que els altaranesos tenien unes relacions més estretes amb Catalunya que la resta d'aranesos.

26. Sobre les quals es pot consultar l'extens treball de Còts (2003).

d'un i altre costat de la frontera estatal, remarca: «Nottons la différence de fonctionnement entre Àneu, d'une part, et Aran, d'autre part, par rapport au Couserans, peut-être parce que les relations Salardú-Seix étaient plus étroites».

La part alta de la Vall d'Aran i la zona coseranesa han tingut uns lligams molt estrets, potser fins i tot més estrets que els lligams que uneixen Naut Aran i les zones pirinenques catalanes. Això és el que podria fer que la part alta d'Aran comparteixi alguns trets lingüístics amb els parlars del Coserans, que a vegades poden anunciar el llenguadocià, però que tampoc no cal que coincideixin obligatòriament amb el centre del domini lingüístic occità.

Hem vist que és prou habitual que alguns punts de Baish Aran presentin les solucions regulars en gascó pirinenc oriental. Doncs un altre dels fets habituals en dialectologia aranesa és que l'alt aranès coincideixi de tant en tant amb el coseranès, mentre el baix aranès coincideix amb el comengès. Les diferències que hi ha entre l'est i l'oest del gascó pirinenc oriental administrativament francès, doncs, continuen al sud del Comenge i del Coserans. D'una banda, tenim un pol comengès baixaranès. D'una altra, un pol altaranès amb tendència a coincidir amb el coseranès. La zona central, segons el cas, va cap a un costat o cap a l'altre.

L'alt aranès no disposa pas d'algunes de les característiques més aberrants de certs parlars coseranesos (realització $-[u]$ de $-A$ o tancament de la vocal tònica ò en $[u]$ després de nasal, formes especials de *entà* com *enà* o *endà*, vocalització de $-TIS$, palatalització d'algunes nasals finals, presència del so interdental $[\theta]$...),²⁷ però sí que hi ha moltes característiques pròpies de l'alt aranès (i de l'aranès central, si cal) que continuen dins del departament d'Arièja, de la mateixa manera que hi ha una bona colla de fets lingüístics baixaranesos que ho fan en el de Nauta Garona. Aquesta coincidència entre l'alt aranès i el coseranès no pot ser fortuïta, i demostra que bona part de les especificitats altaraneses no deuen ser un resultat de la intrmissió del català. Tot seguit exposem un inventari de fets lingüístics en què l'occità de Naut Aran actua de la mateixa manera que el gascó del Coserans. No és un inventari exhaustiu, però potser hi ha els fets en què es fa més evident que l'alt aranès i la meitat occidental del departament d'Arièja van junts.

4.1. *Pèrdua de [a]- protètica davant de R-*

Una de les característiques típiques del gascó és la presència d'un so protètic $[a]$ davant dels mots llatins que començaven per $R-$. Tot i això, mentre que el Comenge acostuma a mantenir aquella pròtesi, el Coserans acostuma a perdre-la (Bec, 1968, p. 180-182; ALG, vol. 6, p. 2129-2130). Pel que fa a la Vall d'Aran, Coromines

27. Bona part d'aquests fets són estudiats de manera monogràfica per Bec (1968).

(1990, p. 41) parla d'una tendència més o menys general a la pèrdua de [a]- per part dels «aranesos cultes», la qual cosa és més aviat desconcertant. En canvi, Bec (1968, p. 181) assegura que [a]- es manté únicament a Canejan:

A part la vallée de Canéjan, nettement rattachée linguistiquement au Haut-Comminges, le phénomène de prothèse, sans doute beaucoup plus vivace autrefois, est en nette régression.

Lés et Viella ont: *rasètè, rradim, rròda, rròza, rruséya, rrumin^sgèrès* 'ronces', mais *düéz arròdés* [...]. Il y a sans doute des survivances du phénomène dont seule une enquête précise, dépassant les bornes de ce travail, pourrait préciser les modalités. Quoi qu'il soit, il est certain que le phénomène est en voie de disparition dans le domaine aran., moins la vallée de Canéjan.

És cert que Canejan manté prou sistemàticament [a]- inicial protètic, però també ho és que no és l'única població que ho fa. De fet, a mesura que es puja per la Garona, la presència d'aquell so és cada vegada més escassa, ens allunyem cada cop més del comengès (i del gascó general) i ens apropem més al comportament coseranès (i ara també llenguadocià). Bausen funciona encara com Canejan. Les ja té sovint [r]- en mots en què Canejan i Bausen disposen de [a]-, però conserva el so protètic en una bona colla de formes, almenys en la llengua de la gent més gran (per exemple, en uns quants substantius masculins: *arrolh, arrebòt, arrastilhèr*...). Un cop arribem al centre de la comarca hi ha fins i tot formes com *arribar* o *arrincar* que perden [a]- inicial malgrat que realment no hi hagi pròtesi. I a Naut Aran la pèrdua del so protètic afecta fins i tot els indefinits *arrés* i *arren* (que mantenen [a]- a la resta de la Vall d'Aran), malgrat que en les dades de Winkelmann (1989, p. 156) aparegui [a]- de manera massiva en aquells mots.²⁸

4.2. Manca de diftongació de E davant de nasal

La diftongació aparentment anòmala que apareix en l'aranès *hiems* (<*FĚMUS) no només es repeteix en la resta del territori del gascó pirinenc oriental, sinó més enllà, fins i tot en punts del Gers i de Nauti Pirenèus.²⁹ En algunes zones del gascó pirinenc oriental també hi ha diftongació anòmala en *hièner* (<FINDERE) i en *estièner* (<EXTENDERE), però no té la mateixa extensió territorial que en *hiems*.

28. Simptomàticament, però, hi ha [r]- en la gent més gran de tres pobles de Naut Aran. Més informació sobre [a]- protètic davant de R- en aranès i en altcomengès a Carrera (2005b, p. 86-108).

29. Informació sobre la forma a DECat (vol. 3, p. 944), DCECH (vol. 2, p. 891), FEW (vol. 3, p. 547), REW (3311). Sobre l'extensió del diftong en gascó, Sarrieu (1903, p. 338), Rohlf's (1977, p. 93), Laurent (1999, p. 21; 20021, p. 94), Cremona (1956, p. 82), Löffler (1942, p. 33) i sobretot ALG (vol. 2, p. 246).

Hiéner també arriba a punts del Gers i del departament de Nauti Pirenèus, però no pas al Coserans, on apareix la forma sense diftong *héner* (ALG, vol. 1, p. 128; Ensergueix, 2003, p. 52). *Estiéner* apareix a Luishon, Uelh i Varossa (i hi ha indrets propers del departament de Nauti Pirenèus on hi ha *eishéner*, que suposa un *estiéner* previ), però cap al Coserans ja fan acte de presència *téner* o *esténer* (ALG, vol. 3, p. 718-719).

Hi ha treballs que s'encarreguen de l'aranès que només recullen *héner* i *esténer*. I això s'explica perquè *hiéner* i *estiéner* són justament les formes d'una zona de la part baixa, mentre que *héner* i *esténer* són les del centre i la part superior de la Vall d'Aran, per tant, també les de la capital i pobles immediats.³⁰ Coromines (1990, p. 455 i 498) va recollir *hiéner* a Canejan, i *estiéner* a Bausen, Bossòst i —un altre cop— a Canejan. El cas és que, realment, *hiéner* i *estiéner* són les formes generals a tot el terçó dels Quate Lòcs, i que la resta de la Vall d'Aran utilitza *héner* i *esténer*. Una zona important de la part baixa s'uneix amb el Comenge, mentre que la part alta ja torna a anar amb el Coserans. La zona central i el terçó de Lairissa tiren aquesta vegada cap a Naut Aran.³¹

4.3. Tancament de [e] davant de -[ŋk]- i -[ŋg]-

En aranès es produeixen alguns tancaments de [e] davant d'un grup consonàntic format per una nasal i una oclusiva velar. Alguns d'aquests tancaments són propis de tot l'alt aranès i de l'aranès central, però no de tota la part baixa de la Vall d'Aran, ja que allí hi ha poblacions que mantenen més habitualment [e]. El cas més remarcable és el de *trençar* i *trinçar*.

Encara que hi ha diversos treballs en què únicament es registra *trinçar*,³² en aranès també hi ha *trençar*. *Trinçar* és la forma de cinc dels sis terçons aranesos, i *trençar* la del terçó dels Quate Lòcs. Coromines (1990, p. 736) va recollir *trençar* a Sant Joan de Toran, Canejan i Bossòst,³³ però realment també se sent a Bausen i a Les. La forma *trençar* continua cap al Bauartès, mentre que podem retrobar la forma *trinçar* al Coserans. L'ALG (vol. 3, p. 964), com a correspondència del francès *casser*, va recollir *trinçar* a Casau, Vathmala, Cohlens i Aulús, i també en els punts llenguadocians o de transició al llenguadocià situats immediatament a l'est

30. En l'inventari de verbs de Barès, Lamuela, Suïls i Vergès (2003, p. 322, 325) només hi ha *héner* i *esténer*. I curiosament hi ha només *héner* a Vergès (1998, p. 244), però *esténer* i *estiéner* a Vergès (1998, p. 227).

31. Més informació sobre aquest afer a Carrera (2005b, p. 205-250).

32. Per exemple, Vergès (1998, p. 329), COMMISSION DE MÈSTRES (1984, p. 84) o Barès, Lamuela, Suïls i Vergès (2003, p. 341).

33. *Trençar* «a baix de tot (Canejan i adjacents, 1924-32)», al DECat (vol. 7, p. 760).

(mentre que cap a Castilhon ja hi havia *copar*).³⁴ Coromines (DECat, vol. 8, p. 760) ja va assenyalar que «la variant en *i* [...] té arrelament en llengua d'oc, encara que sigui estranya als trobadors». *Trincar*, de fet, apareix en el diccionari llenguadocià d'Alibèrt (1997, p. 675), és una forma tolosana en el diccionari de Doujat i Visner (Visner, 1895, p. 234) i llenguadociana al *Tresor* de Mistral (1979, vol. 2, p. 1038).³⁵

4.4. [y] per [i] davant d'un so consonàntic labial

Hi ha alguns pobles aranesos en què [i] pretònic es converteix en [y] en alguns mots en què es troba situat davant d'un so consonàntic labial. Aquest fet no és exclusiu de la part alta d'Aran, perquè hi ha mots en què hi ha [y] a tota la Vall d'Aran (com en *prumèr* < **primèr*, per exemple), i formes en què el focus de la labialització de [i] és el Comenge i no pas el Coserans (com en *junverd* per *ginverd* < LILIU VIRIDE).³⁶ Tanmateix, sí que hi ha algunes curioses coincidències entre Naut Aran i els parlars gascons del departament d'Ariège.

Hi ha treballs que en aranès només recullen *limac* (<*LIMACU),³⁷ però realment hi ha punts de la part alta d'Aran en què se sent *lumac*, que és la forma que nombrosos estudis han recollit al Coserans.³⁸ El cas de *uvèrn* (<HIBERNU) és semblant al de *lumac*, però amb alguna petita diferència. En aquest cas, la labialització de la vocal pretònica només és possible a la part alta de la Vall d'Aran, perquè és l'única zona de la comarca en què el resultat normal de -B- i -V- intervocàlics és -[β]- i no pas -[w]- (en l'aranès del centre i la part baixa hi ha *iuèrn*),³⁹ i això és el que permet l'arrodoniment del so vocàlic. Coromines (1931, p. 59; 1990, p. 516) va recollir *uvèrn* fins a Garòs. I el cas és que és cert que [y]- és corrent a tot Naut Aran, però també és veritat que es pot sentir *uvèrn* fins i tot més enllà, en algun poble proper com Escunhau, on -B- i -V- ja produeixen regularment [w]. En castillonès el resultat normal de -B- és [w], i a Cohlens i Aulús hi ha *ivèrn* sense labialització (ALG, vol. 3, p. 1057). Però torna a haver-hi *uvèrn* en els punts llenguadocians

34. Schöntaler (1937, p. 52) va recollir *trincar* a Vathmala, Löffler (1942, p. 27) a Uston, i segons Philps (1976, PH 15) també hi ha *trincar* a Antràs. Séguy (1953, p. 67) va recollir *trincatèsta* a Sèish. Més informació sobre *trincar* a la meitat oriental d'Ariège, a Laurent (2001, p. 140; 2002a, p. 133; 2002b, p. 169) o a l'ALG (vol. 1, p. 120; vol. 3, p. 757 i 830).

35. Més informació sobre *trençar/trincar* i també sobre altres formes en què [e] es tanca en [i] davant de -nc- i -ng-, a Carrera (2005b, p. 272-297).

36. Més informació a Carrera (2005b, p. 475-576 i 479-481).

37. Fins i tot Coromines (1990, p. 539) només recull *limac*.

38. Informació abundant a Dinguirard (1976, p. 445), Fossat (1966, p. 104; 1971, p. 240), Laurent (1999, p. 24; 2002a, p. 103; 2002b, p. 124), Löffler (1942, p. 21), Philps (1976, carta 12), Rohlf's (1977, p. 67), Schöntaler (1937, p. 44) i l'ALG (vol. 1, p. 68).

39. Se'n parla tot seguit. Si es vol informació sobre els resultats aranesos de -B- i -V-, vegeu Carrera (2003b, p. 58-59).

d'Ausat i Saurat, a una distància relativament escassa de la Vall d'Aran. És possible que [y]- hagués arribat més a prop de la Vall d'Aran i després hagués retrocedit en benefici de *ivèrn*, que podria haver anat pujant des d'indrets més septentrionals per les conques dels rius coseranesos?⁴⁰

4.5. *Altres afers de vocalisme*

Hi ha alguns altres casos en què les solucions vocàliques de l'alt aranès es repeteixen al Coserans i no pas a la part baixa d'Aran i al Comenge. No parlem de grans fets fonètics, sinó de fets més aviat puntuals. En tot cas, diguem que tenen una certa importància en la mesura que afecten mots amb una alta freqüència d'ús. Comentem per ara els descendents de LONGE i de TRUCTA, i alguna qüestió relativa al tractament del diftong final -[ɔw].

LONGE ha produït *lonh* o *luenh* en aranès. La forma *luenh* és l'única que recullen diverses publicacions (per exemple, Ademà, 1966, p. 38; Condó, 1915, p. 18; Vergès, 1998, p. 261), i al mateix temps —no deu ser casual— és la que se sent a la part central i a la part alta de la comarca. La forma *lonh*, per la seua banda, pertany als dos terçons baixaranesos: Es Quate Lòcs i Lairissa. Per tant, les dades de Coromines (1931, p. 78; 1990, p. 543) o Winkelmann (1989, p. 141) sobre la distribució territorial de *lonh* i *luenh* són correctes. La forma amb diftong es repeteix al Coserans, mentre que *lonh* és la forma de Mèles i Luishon (ALG, vol. 3, p. 798; Sarrieu, 1904, p. 142), és general a tot el Bauartès (Carrera, 2005b, p. 411) i continua Garona avall. Encara que l'ALG no la trobi a Sent Gaudenç, també és la que en aquest indret recollia Dupleich (1843, p. 85).

Segons l'ALG (vol. 4, p. 1426), la part superior del departament de Nauta Garona disposa de *trueita*, mentre que en tota la zona que l'envolta —també al Coserans— desapareix l'element semivocàlic [j] i hi ha formes com *trueta* o *traueta*. La distribució territorial dels descendents de TRUCTA en aranès és complexa, però es pot resumir dient que Canejan i Bausen tenen [truɟ]-, que la zona central té sobretot [trweɟ]- i que la part alta —i especialment el terçó de Pujòlo— disposa de formes com *treueta* o *traueta*.⁴¹ Les formes de la part alta d'Aran, doncs, s'uneixen amb les del Coserans.⁴²

40. La labialització de la pretònica en els descendents de HIBERNU no és pas extraordinària en occità, ja que es produeix fins i tot a l'altra punta del domini lingüístic (vegeu Mistral, 1979, vol. 2, p. 148, o Ronjat, 1980, vol. 1, p. 157).

41. Es trobarà informació més detallada sobre aquesta qüestió en aranès a Carrera (2005b, p. 374-381).

42. Les dades de Bec (1968, p. 107), Löffler (1942, p. 20), Schöntaler (1937, p. 33) i Laurent (2002a, p. 149) confirmen la desaparició de [j] en punts del Coserans.

Apuntem encara que, malgrat que l'aranès —com el comengès— elimini de manera general [w] en la seqüència final [-ɔw], hi ha alguns casos en què la semivocal és present en alt aranès. Coromines (DECat, vol. 2, p. 994) assegurava que la forma *coçòu* recollida per Krüger (1995b, p. 18; 1996a, p. 282) no podia ser aranesa perquè no havia perdut [-w] final:

Krüger [...] cita un *coçòu* [sic] 'cassó de fusta' però n'he de desconfiar perquè diu que és aranès, i no solament jo no el vaig registrar en les meves enquestes i arreblesques [sic] d'Aran, sinó més encara perquè -òu no és terminació aranesa ni possible en el nostre dialecte gascò (però ho és en d'altres valls gascones, i allí devia recollir-ho).

Coromines (1990, p. 584) desconfia també d'un *narigòu* recollit per l'ALG (vol. 4, p. 1254) a Tredòs (correspondència del francès *morve*): «és òbviament impossible la forma *narigòu* que porta de *Tr*, no existint fonemàticament, ni podent sobreviure en fonètica aranesa, un diftong *ou*: ha de ser una badada, per una grafia francesa en *ou* = fon. *ú*».

Res de badades. La forma *narigòu* s'usa a Arties i a tot el terç de Pujòlo, on també es pot sentir *coçòu*. Malgrat que són formes que no deuen ser precisament habituals en coseranès, no deu ser pas casualitat que [-w] no desaparegui en la zona aranesa que limita amb el Coserans, on el manteniment de les semivocals velars finals és general després d'una vocal posterior (ALG, vol. 1, p. 9; vol. 3, p. 982; vol. 6, p. 2120; Bec, 1968, p. 138-139).⁴³ Potser són formes coseraneses —potser avui extingides o poc usades— que van entrar en aranès? Potser l'alt aranès conserva en aquests casos concrets una semivocal que abans compartia de manera general amb el coseranès? Podria ser Naut Aran un dels darrers llocs a completar-se aquella caiguda tenint en compte l'existència de fòssils d'aquesta mena?

4.6. Mots importats amb [f]

En gascò F llatina es converteix habitualment en [h], que després pot emmurdir-se en molts indrets. L'aspiració de F llatina es perd fins i tot en punts propers als pobles de l'extrem baixaranès que la mantenen, Bausen i Canejan.⁴⁴ Al Bauartès,

43. És evident que no es pot descartar algun altre factor. La lateral de *coçòla* potser ajuda a mantenir [-w] en *coçòu*. Però si hi ha hagut alguna forma coseranesa en [-ɔw] que ha arribat a Baish Aran a través d'algun poble comengès (a Canejan diuen *sòu*, com al poble comengès de Mèles, que ja limita amb el departament d'Ariège), és ben versemblant que hi hagi formes coseraneses amb [-ɔw] que facin cap a Naut Aran.

44. Això ja va ser apuntat per Coromines (1931, p. ix; 1976, p. 13; 1990, p. 13). Avui l'aspiració també es troba en regressió a Bausen i Canejan. Més informació sobre tota aquesta qüestió a Carrera (2003b, p. 47-49).

per exemple, [h] ha desaparegut en moltes poblacions, tot i que és una realització ben viva en algun punt com Argut, que manté [h] fins i tot en el grup FL-: ['hlu] ('flor', que en aranès havia estat *hlor* abans que es generalitzés *flor*).

Malgrat que en gascó F es torna [h], hi ha formes en què el dialecte sud-occidental de la llengua occitana té [f] perquè deuen haver estat importades del Llenguadoc. I val la pena de notar que, mentre que algunes formes amb labiodental que apareixen en punts de la part baixa d'Aran es repeteixen al Comenge (perquè deuen haver remuntat la Garona), les de la part alta deuen haver arribat a la Vall d'Aran a través del Coserans.

Coromines (1990, p. 739) va recollir *trufa* (<TUFERA) a Bausen i Bossòst, que en la resta de zones araneses és *truha*. *Trufa*, de fet, és la forma de tot el terç dels Quate Lòcs, i també la solució majoritària en comengès. De fet, apareix en tota la zona gascona situada en la conca de la Garona, mentre que *truha* ha estat registrada per l'ALG (vol. 1, p. 81) en llocs com La Hitèra, Era Escura, Vathmala, Castilhon i Cohlens, cosa que en fa la forma hegemònica a la meitat occidental d'Arièja.⁴⁵ Podem dir, resumint, que Es Quate Lòcs tenen la forma comengesa i la resta de la Vall d'Aran la forma coseranesa.

El cas de *huelha* i *fuelha* (<FOLIA) és semblant al que acabem de veure, però alhora completament oposat si parlem de la distribució territorial de *h* o de *f*. Winkelmann (1989, p. 148) va localitzar *fuelha* en cinc pobles de Naut Aran. Coromines (1990, p. 504) també va registrar aquesta forma a la part alta, i va concloure que era una «forma acatalanada» perquè disposava de *f*. El cas és, però, que el català no explica el diftong, i que és molt més fàcil de pensar que ha arribat a Naut Aran des del Llenguadoc, a través del Coserans. De fet, l'ALG (vol. 1, p. 94) registra *fuelha* a Castilhon i a Vathmala, on és molt improbable que siguin catalanismes.⁴⁶

4.7. -B- i -V- intervocàlics > -[β]-

Una de les coses que separen l'alt aranès i la resta de l'occità de la Vall d'Aran són els resultats de -B- i -V- intervocàlics llatins. La part alta disposa de la solució majoritària en cinc dels sis dialectes occitans, que en gascó apareix sobretot al Biarn i en una part de les Lanes (ALG, vol. 6, p. 2101), i diu *aver* o *lavar*. Mentrestant, el resultat de -B- i -V- al centre i la part baixa d'Aran no és pas -[β]- sinó -[w]-, cosa

45. Ja hi ha *trufa* a Aulús. Però allí F > [f] és normal.

46. Curiosament, Cohlens —situat a l'est de Vathmala— manté *huelha*, ja sigui per conservadorisme o perquè hi ha arribat a través del Salat, de manera que la forma fonèticament gascona hi podria haver substituït *fuelha*.

que fa que la major part de l'aranès digui *auer* i *lauar*.⁴⁷ Mentre que el baix aranès i —aquest cop— l'aranès central coincideixen amb el comengès i tenen el resultat majoritari en gascó, l'alt aranès disposa de la solució hegemònica en el conjunt de l'occità. En els parlars castellonesos, que limiten amb l'alt aranès, el resultat habitual de -B- i -V- és -[w]-. Però -[β]- ja és la solució habitual en l'alta conca del Salat, a tocar de Naut Aran, a molt poca distància del poble aranès de Montgarri.⁴⁸

4.8. Desaparició de -N' final romànic

L'antic -N- intervocàlic llatí que va arribar a final de mot després de la caiguda de la vocal àtona final que el seguia, ha tingut després d'una vocal tònica dos grans resultats en aranès. D'una banda, -N' pot produir un so consonàntic nasal amb un punt d'articulació velar. D'una altra, pot desaparèixer completament, i per tant no deixar cap rastre de nasalitat (com passa en dialectes llenguadocians). *Pan* i *vin* són ['pa] i ['bi] a la part alta de la Vall d'Aran, i ['paŋ] i ['biŋ] al centre i a la part baixa.⁴⁹

A diferència del que passava en el cas de -B- i -V-, ara els parlars castellonesos disposen de la mateixa solució que l'alt aranès (Bec, 1968, p. 55; ALG, vol. 6, p. 2170). La mateixa isoglossa que separa el comengès i el coseranès, i de fet sovint els departaments de Nauta Garona i d'Arièja, un cop arriba a la frontera estatal, continua cap al sud i parteix la Vall d'Aran en dues meitats. Bec (1968, p. 55) situava aquesta isoglossa entre Gessa i Arties, entre el terçó de Pujòlo i la resta d'Aran, com molts altres investigadors:

Après avoir franchi la Bouigana entre St-Jean et Illartein, elle va rejoindre la ligne de crêtes, limite départ. Ariège/Hte-Garonne, au col d'Aouéran (2.172 m). De là, elle franchit la frontière politique, coupe délibérément le bassin de la Garonne et la Garonne elle-même entre Arties [*sic*] et Gessa.

Però realment la isoglossa l'hem de situar al costat mateix de la capital aranesa, Vielha. Coromines (1990, p. 38) ja ho va assenyalar en una petita nota al peu que molts després han oblidat: «El límit entre les dues pronúncies arribava primer fins a les portes de Vielha: a *Clh* [Casarilh], *Esc* [Escunhau] i fins *Betr* [Betren], la gent

47. Es pot trobar informació abundant sobre les solucions araneses de -B- i -V- a Carrera (2003*b*, p. 58-59).

48. Vegeu Bec (1968, p. 138-135), Ensergueix (1003, p. 48, 123) i també l'ALG (vol. 6, p. 2101), o encara els treballs de Deledar (1995, p. 8) i Deledar i Poujade (2001, p. 42 i 45). A Bec i l'ALG, però, sembla que tota la Vall d'Aran tingui [w], la qual cosa és errònia. Hi podria haver hagut també -[β]- en alguns parlars castellonesos? Podria ser que [w] hagués pujat riu amunt des de punts com Sent Guirongç?

49. Més informació sobre els resultats de -N' en aranès a Carrera (2003*b*, p. 60-61).

vella deia més aviat *pá, espí*, etc.; avui a tots tres p.[pobles/punts] vacil·len, i a *Betrola* -*ŋ* és quasi general».

Malgrat el que diu Coromines, i tot i l'expansió del so consonàntic velar cap a la part alta d'Aran, encara hem pogut registrar ['pa] o ['bi] a Betren i en la zona oriental del terç de Castièro, si més no en parlants que tenen una edat avançada.

4.9. *El pronom li*

Més amunt ja hem dit que el sistema de pronoms conjunts del terç dels Quatre Lòcs té molts punts en comú amb el que hi ha en la major part de les zones administrativament franceses que parlen gascó pirinenc oriental. Tot i això, hi ha algun element que uneix l'alt aranès, l'aranès central i el gascó del Coserans. La forma de datiu singular *li* no s'usa als pobles de l'extrem baixaranès, però sí a la resta de la comarca.⁵⁰ *Li* s'usa en llenguadocià (Alibèrt, 1976, p. 64),⁵¹ però abans ja és present en alguns parlars gascons del Coserans, per començar —sembla— en els més propers a la Vall d'Aran.⁵²

4.10. *Degun(s) per arrés*

L'ALG (vol. 4, p. 1347) ja assenyalava que el francès *personne* (en la frase *Sans rien devoir à personne*) és *arrés* en bona part del gascó pirinenc, però *digun* o *diguns* a la plana, a la zona tolosana i en bona part del departament d'Arièja, amb l'excepció de Castilhon de Coserans i de Vathmala. El Coserans, de fet, sembla que pot tenir *degun*, *digun*, *deguns* o *diguns*, i la forma *arrés* només s'usa en els punts ariegesos que tenen més relació amb el Comenge.⁵³

En aranès hi ha hagut diversos estudis que han assenyalat que el parlar de Pujòlo o de la part alta d'Aran disposa de la forma *degun*, que cal unir a les formes del Coserans i del Llenguadoc. Ademà (1966, p. 32), per exemple, escriu: «arrés = nadie; Puyolo: degû». I Coromines (1990, p. 104) assenyalava: «En lloc d'*arrés* a Pujòlo] diuen *degû* [...]; a Art [Arties] en la variant *degús* (amb la -s adverbialit-

50. Cf. § 3.9, o bé el que es diu a Carrera (2005a, p. 26-28).

51. Tot i que en alguns indrets és reduït a *i*.

52. Val la pena de veure sobretot les dades ariegeses recollides per Ensergueix (2003, p. 325), però també per l'ALG (vol. 6, p. 2242-2243), Castet (1894, p. 105), Deledar (1995, p. 16), Laurent (2001, p. 18; 2002a, p. 12; 2002b, p. 16), Löffler (1942, p. 58), Rohlf's (1977, p. 182) o Schöntaler (1937, p. 112).

53. Hi ha informació molt interessant sobre la presència de descendents de NECUNU en l'occità de la meitat occidental d'Arièja a Ensergueix (2003, p. 86), però també a Castet (1894, p. 110), Deledar (1995, p. 23), Laurent (1999, p. 85; 2002a, p. 83; 2002b, p. 96), Löffler (1942, p. 63), Rohlf's (1977, p. 191) i Schöntaler (1937, p. 115). Per al llenguadocià, Alibèrt (1976, p. 86-87).

zant)». Realment, els descendents de NECUNU s'usen a tota la part alta de la Vall d'Aran (no només al terçó de Pujòlo, sinó també al d'Arties e Garòs). *Deguns* ([de'ɣys]) se sent tant com *degun* ([de'ɣy]), encara que també existeixen les formes amb la seqüència inicial *di-*.

4.11. *Qüestions de morfologia verbal*

Malgrat que també hi ha nombrosos fets que allunyen la meitat oriental d'Aran i la meitat occidental d'Arièja, en la morfologia verbal l'alt aranès comparteix també algunes solucions amb l'occità del Coserans. En l'imperfet del verb *hèr*, per exemple, mentre que en el baix aranès de Canejan i Bausen apareixen les mateixes formes que en els punts comengesos veïns,⁵⁴ en l'alt aranès es repeteixen les que s'utilitzen en certs punts veïns d'Arièja. Allières (1970, p. 141) apunta:

Les régions voisines connaissent deux autres variétés principales; l'une d'elles se construit sur le thème monosyllabique (*h*)è- [...] d'où le type (*h*)èba -es -e -em -ets -en usité dans le «Pujòlo», et auquel correspondent, *mutatis mutandis*, les paradigmes des Htes-Pyrénées, d'une portion de la Hte-Garonne relativement proche du Val d'Aran et de Castillon-en-Couserans (Ariège).

Els territoris comengesos que limiten amb Baish Aran no tenen aquest tipus de formes, sinó resultats fonèticament regulars de les formes llatines (*hadia*, *hadies*, *hadie...*), com Bausen i Canejan. Hi ha formes semblants a les altaraneses al departament de Nauti Pirenèus o més avall de Sent Gaudenç (ALG, vol. 5, p. 2054-2055), però també al Coserans. Les solucions de l'alt aranès i algunes de les que es poden sentir en castillonès són morfològicament idèntiques, tot i que ho amaguin alguns fets fonètics que separen el gascó de Coserans i el de Naut Aran: la presència de [w] intervocàlic en comptes de [β] (<-B-, -V-); l'absència de tancament de -AS, -AT i -ANT; la vocalització de -TIS, i la palatalització de la nasal final en la tercera persona del plural. L'alt aranès diu *hèva*, *hèves*, *hève*, *hèvem*, *hèvetz* i *hèven*. El castillonès diu *hèua*, *hèuas*, *hèua*, *hèuam*, *hèuau* i *hèuanh* (Deledar, 1995, p. 33; Laurent, 1999, p. xiv). La coincidència té mèrit si tenim en compte que a Vathmala ja hi ha formes de tipus comengès (Schöntaler, 1937, p. 140), però sobretot si tenim present que en castillonès no és gaire habitual de tenir -v- o -u- en les desinències de l'imperfet d'indicatiu.

El gascó de Naut Aran torna a coincidir amb el Coserans en la desinència de la segona persona del singular del pretèrit. Però no només amb el Coserans. Aquesta vegada, contràriament al que és habitual, el parlar de Naut Aran és la varietat lin-

54. Se'n parla a § 3.12.

güística aranesa que s'afilera amb la resta del gascó pirinenc oriental, mentre que el baix aranès i l'aranès central se'n separen. L'alt aranès usa les desinències *-ères*, *-ires* i *-eres*, respectivament, en la primera, la segona i la tercera conjugacions.⁵⁵ Aquestes desinències són paral·leles a les de les tres persones del plural (*-èrem*, *-èretz*, *-èren*; *-érem*, *-éretz*, *-eren*; *-írem*, *-íretz*, *-iren*), i s'oposen a les del baix aranès i l'aranès central, que tenen *-ès* en la primera conjugació i *-ís* en la segona i en la tercera (*cantès*, *bastís*, *vení*; com en les formes de la primera persona del singular: *cantè*, *bastí*, *vení*). Allières (1970, p. 139) parla de les desinències de Tredòs, el punt d'enquesta altaranès de l'ALG:

En revanche, le «Pujòlo», dont Tredós [sic], retrouve, chose tout à fait inattendue, un type de flexion identique à celui de Luchon et de Melles, où les pers. 2 ont un suffixe *-re-* comme celles du pluriel: *kantères*, *benères* (noter le vocalisme tonique), *bastires*.

A Naut Aran, més que *veneres* o *bastires*, se sent sobretot *venegueres* o *bastigueres*, amb una seqüència *-ig(u)-*. Però cal remarcar que, independentment d'aquest fet, la seqüència *-res* es repeteix al Coserans, encara que aquest cop aparegui també al Comenge i que —excepcionalment— el baix aranès i l'aranès central quedin aïllats de la resta del gascó pirinenc oriental.⁵⁶

4.12. Damb o tamb

Malgrat que bona part del gascó té la forma *dab* (amb alteracions fonètiques del so consonàntic final, si cal), en indrets septentrionals o en punts perifèrics propers al Llenguadoc apareixen formes amb nasal, o fins i tot sense DE aglutinat a APUD.⁵⁷ L'ALG (vol. 1, p. 129; vol. 4, p. 1548) va trobar [dam] i [am] a Cohlens, [dameɲ] a Vathmala i *amb* a Castilhon de Coserans, com en alguns punts més

55. Coromines (1990, p. 130) va obtenir *-res* fins i tot a Betren. Hem registrat la seqüència fins a Escunhau.

56. Hi ha informació sobre aquesta qüestió en els treballs de Bourciez (1927, p. 114), Castet (1894, p. 116), Coromines (1990, p. 130), Deledar (1995, p. 28, 32 i 34), Deledar i Poujade (2001, p. 41), Laurent (1999, p. xi; 2002a, p. 26), Löffler (1942, p. 65-66), Rohlf's (1977, p. 216), Sarrieu (1906, p. 470) i Schöntaler (1937, p. 123). També a Allières (1970, p. 138-140; 1971, p. 291), tot i que aquest lingüista occità tenia algunes opinions xocants sobre la morfologia verbal aranesa. La qüestió de la desinència de la segona persona del singular del pretèrit no es pot separar de la de la desinència de la primera persona. Bec (1968, p. 192-195) se n'encarrega. Tot i això, caldria modificar algunes de les dades d'aquest lingüista sobre la conca de la Garona. A Sent Biat ja es diu *cantèri*, i no pas *cantè*. I potser no és una cosa recent, perquè n'hi ha prou de mirar textos.

57. Cf. Grosclaude (1986, p. 70). Inversament, al Llenguadoc hi ha formes amb DE aglutinat en els dialectes que tenen més tendència a coincidir amb el gascó, com el tolosà o l'agenès (Alibèrt, 1976, p. 230).

orientals d'Arièja, però en aquest treball *dab* ja era la forma de la part superior del departament de Nauta Garona. Rohlfs (1977, p. 200) troba «*tap*» —que surt de *dab*— a Hòs i Sent Biat, «*tabbé*» a Sent Mamet, però «*dam*» a Sentenh, Vathmala i Uston. Sarrieu (1904, p. 520) registra «*dabb*» en luixonès en certs contextos. I Deledar (1995, p. 55) assegura que «*dam*» és general en coseranès, que hi ha *amb* en massatès i que hi ha «parfois *dame, damme, enam*», amb nasal al Coserans. Laurent (1999, p. XXI) anota *dam* [*sic*] com a forma castellonesa, malgrat el que diu l'ALG, i Castet només recull «*Dam, avec*» (Castet, 1894, p. 149). En seronès i massatès ja hi ha *amb* (Laurent, 2001, p. 44; 2002b, p. 43), que s'usaria també a Aulús malgrat que en els materials que va recollir Julien Sacaze fa més d'un segle hi havia *dam(b)* (Laurent, 2002a, p. 42). En resum: la forma *dab* —amb alguna variant— és la que apareix en les zones comengeses que limiten amb Baish Aran, mentre que el Coserans té sobretot *damb*, tot i que en alguns punts ja hi poden aparèixer formes sense DE aglutinat.⁵⁸

A la Vall d'Aran *dab* (o *tab*) és una forma que només resisteix en l'extrem baixaranès, concretament a Canejan. A la resta de la Vall d'Aran dominen *damb* o *tamb*, amb nasal final (que pot ser *-[m]* o *-[n]*). A la part baixa sembla que és més habitual *damb* (tot i que també s'hi pot sentir *tamb*),⁵⁹ mentre que les formes amb *t-* són cada cop més habituals al centre i la part alta de la Vall d'Aran.⁶⁰ El baix aranès de Canejan, doncs, té la mateixa forma que els punts veïns del departament de Nauta Garona: *dab* o, a tot estirar, *tab*. L'alt aranès i l'aranès central, i aquest cop també el parlar de la majoria de localitats de Baish Aran, disposen de formes amb nasal (*damb* o *tamb*), com el Coserans. La forma *dab* que l'ALG (vol. 4, p. 1548) recull a Tredòs, ha de ser un error.

4.13. *L'adverbi fret*

Coromines (1990, p. 463) assegurava que en aranès hi ha un adverbi que és sinònim de *bric* i que surt de FRACTU. En l'aranès actual deu ser molt difícil de sentir, però el filòleg català certificava que era una forma de la gramàtica inèdita de Jusèp Condò: «d'extensió molt limitada com a sinònim de *bric* [...], crec només de *Puj* [Pujòlo]». Si és o ha estat així, l'adverbi *fret* és un altre element que uniria

58. Les dades d'Ensergueix (2003, p. 170), que es basen en les de Julien Sacaze, confirmen que *damb* ja era majoritari al Coserans fa més d'un segle, i que *amb* i les altres formes sense DE aglutinat ja anuncien el llenguadocià o —sobretot— són directament llenguadocianes.

59. En algun punt com Bausen es pot sentir algunes vegades *namb*. Coromines (1990, p. 194) va recollir *namb* a Bossòst.

60. Després de parlar de la part baixa, Coromines (1990, p. 193) assegura que «d'allí en amunt *tam* és comunament la forma de la dr. de la Gar. i *dam* la de l'esq., amb poques excepcions o vacil·lació en algun p. d'arran del riu». És una distribució xocant.

l'alt aranès i el gascó del Coserans, ja que ha estat recollit en diverses poblacions de la meitat oriental del departament d'Arièja (Ensergueix, 2003, p. 250).⁶¹ Encara som a temps, doncs, de trobar coincidències entre l'alt aranès i el coseranès que avui segurament ja s'han extingit.

5. BIBLIOGRAFIA

- ADEMÀ, Casimiro. *Estudio sobre el dialecto aranés*. Barcelona: Occitania, 1966.
- ALCOVER, Antoni M. *Dietari de l'excursió filològica (1906)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1983.
- ALIBÈRT, LOÏS. *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*. 2a ed. Montpeller: Centre d'Estudis Occitans, 1976.
- ALIBERT, LOUIS. *Dictionnaire occitan-français selon les parlars languedociens*. 6a ed. Puèglaurenç: Institut d'Estudis Occitans, 1997.
- ALLIÈRES, Jacques. «Un exemple de polymorphisme phonétique: le polymorphisme de l'-s implosif en gascon garonnais». *Via Domitia*, vol. 1 (1954), p. 69-103.
- «Trois traits morphologiques du gascon aranais». *Via Domitia*, vol. 15 (1970), p. 137-145.
- *Atlas linguistique de la Gascogne*. Vol. 5, fasc. 2: *Commentaire*. París: Centre National de la Recherche Scientifique, 1971.
- BARÈS, Verònica; LAMUELA, Xavier; SUÏLS, Jordi; VERGÈS, Frederic. *Es vèrbs conjugadi: Morfologia verbau aranesa*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2003.
- BARNILS, Pere. «Notes sobre l'aranès». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. 1 (1914), p. 48-56.
- «Dialectes catalans». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. 7 (1919), p. 1-10.
- BEC, Pierre. *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*. París: PUF, 1968.
- BELLOC, Emile. «Dialecte et toponymie du Val d'Aran et des pays voisins». *Bulletin de l'Association Française pour l'Avancement des Sciences*, vol. 39 (IV) (1910), p. 43-55.
- BOIXAREU, Ramon (ed.). *Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial, 1973.
- BOURCIEZ, Jean. *Recherches historiques et géographiques su le parfait en Gascogne*. Bordeus; París: Feret & Fils; Boccard; Picard, 1927.
- CARRERA, Aitor. *Toponimia de Bausen e des Quate Lòcs: Estudi sus eth lexic deth Baish Aran*. Vielha: Conselh Generau d'Aran, 2001.
- «Les representacions gràfiques dels topònims occitans». A: CASANOVA, Emili; VALERO, Lluís R. (ed.). *XXIX Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*. Teulada: Denes, 2003a, p. 189-207.

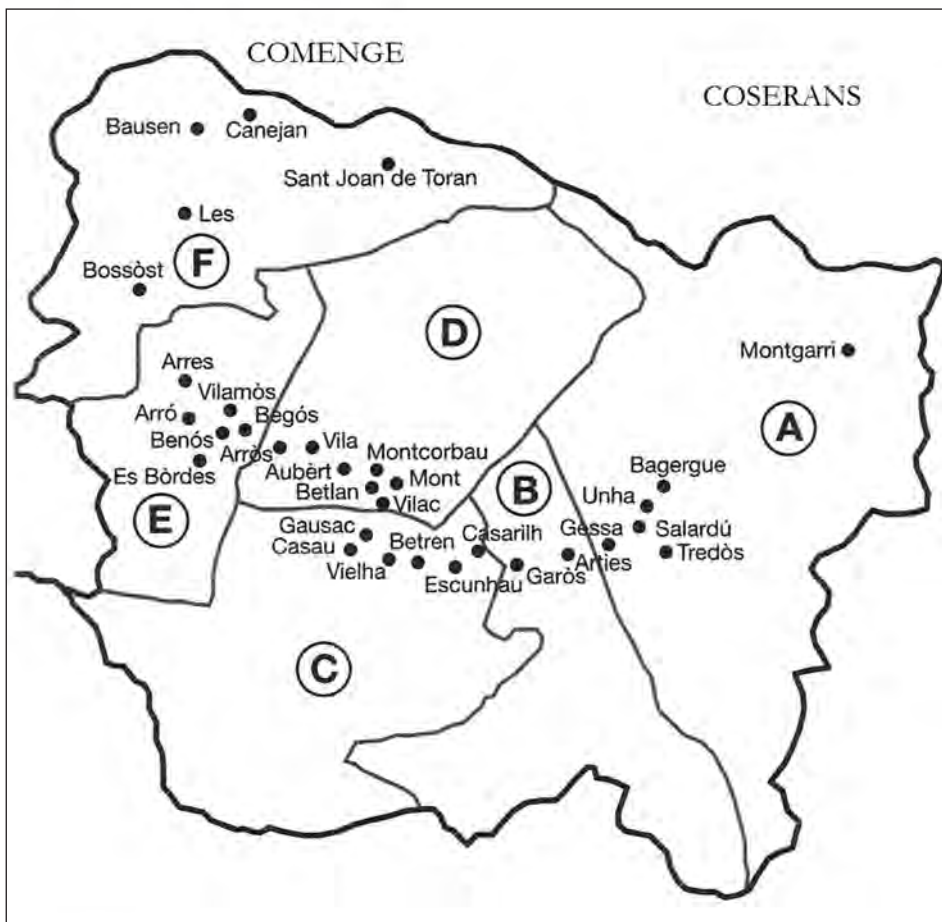
61. Amb *f-* inicial, no pot ser una forma creada en gascó. Coromines (1990, p. 463) apunta que «sembla manllevada d'alguna forma cat. dialectal». També podria ser completament occitana (en llengüadocià meridional *frèit* seria el resultat normal de FRACTU, i la pèrdua de [j] no té res d'excursional en coseranès; cf. Alibèrt, 1997, p. 409; Bec, 1968, p. 105-113; Mistral, 1979, vol. 1, p. 1173). Encara que *fret* fos una creació catalana, ben mirat no deixaria de ser simptomàtic que es conservés o s'hagués conservat alhora a Naut Aran i al Coserans.

- CARRERA, Aitor. «Una aproximació a les varietats geogràfiques de l'occità de la Vall d'Aran». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 46 (2003b): *Miscel·lània Joan Veny*, 2, p. 43-66.
- «Ahèrs de morfologia nominau en gascon dera nauta arribèra de Garona: un contrast entre era Val d'Aran e eth canton de Sent Biat (Estat francès)». *De Lingua Aragonensi*, vol. 1 (2005a), p. 7-33.
- *Elements de variació diatòpica en el gascó de l'alta conca de la Garona: Afers de vocalisme en l'occità de la Vall d'Aran*. Tesi doctoral inèdita. Departament de Filologia Catalana i Comunicació de la Universitat de Lleida, 2005b. 3 v.
- «Morfologia verbal aranesa: les desinències de l'imperfet d'indicatiu». *Llengua & Literatura*, vol. 16 (2005c), p. 205-228.
- «Jusèp Condò e er aranès». A: CONDÒ, Jusèp. *Era isla des diamants*. Vielha: Conselh Generau d'Aran, 2006, p. 9-25.
- «Eras relacions transfrontalèras ara lutz deths hèts lingüistics. Eth exemple dera Val d'Aran e Comenge». A: *Cultures et Solidarités dans les Pyrénées Centrales et Occidentales: 56ème Congrès Régional de la Fédération Historique de Midi-Pyrénées*. Tarbes, 17, 18 et 19 Juin 2005, 2007a, p. 323-347.
- *Gramatica aranesa*. Lleida: Pagès, 2007b.
- «Un pregasconisme corominià. La diftongació de Ę davant de -LL- en l'occità de l'alta conca de la Garona». A: TERRADO, Xavier; CASANOVA, Emili (ed.). *Studia in honorem Joan Coromines*. Lleida: Pagès, 2007c, p. 49-65.
- «Fets d'anivellament dialectal en una zona de frontera. El cas de l'occità de la Vall d'Aran». A: KABATEK, Johannes; PUSCH, Claus D. (ed.). *Variació, poliglòssia i estàndard / Variation, Polyglossie und Standardisierung*. Aquisgrà: Shaker, 2009, p. 103-125. (Biblioteca Catalànica Germànica; 7) [Suplement a *Zeitschrift für Katalanistik*]
- CASTET, abbé. «Etudes grammaticales sur le dialecte gascon en Couserans». *Bulletin Périodique de la Société Ariégeoise des Sciences, Lettres & Arts*, vol. 6-7 (1894), p. 89-152.
- CHEVALIER, Michel. *La vie humaine dans les Pyrénées ariégeoises*. Nîmes: Lacour, 2002.
- COMISSION DE MÈSTRES. *Libre de lectura*. Lleida: Generalitat de Catalunya, 1984.
- CONDÓ, J. «Vocabulari aranès». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. 3 (1915), p. 1-27.
- COROMINAS, Juan. *Vocabulario aranés*. Barcelona: Imprenta de la Casa de Caridad, 1931.
- COROMINES, Joan. *Entre dos llenguatges*. Vol. 2. Barcelona: Curial, 1976.
- *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: Caixa de Pensions "La Caixa", 1980-2001. 10 v. [DECat]
- *El parlar de la Vall d'Aran: Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*. Barcelona: Curial, 1990.
- CÒTS, Pèir. *Los derechos de paso, pastos y aguas entre Aran, Comenges y Coserans y su relación con los tratados de Lies e Patzeries*. Vielha: Conselh Generau d'Aran, 2003.
- CREMONA, Joseph. *The dialect of the Vallée d'Aure*. Tesi inèdita. Universitat de Londres, 1956.
- DELEDAR, Jòrdi. *Grammaire des parlersouserannais*. Lobièras: Institut d'Estudis Occitans, 1995.
- DELEDAR, Jòrdi; POUJADE, Patrici. *L'occitan parlat en Ariège*. 2a ed. Pàmies: Cercle Occitan Prospèr Estieu, 2001.
- DINGUIRARD, Jean-Claude. *Ethnolinguistique de la Haute Vallée du Ger*. Lilla: Universitat de Lilla III, 1976.

- DUPLEICH. *Dictionnaire patois-français, ou choix intéressant de mots patois à l'usage de l'arrondissement de Saint-Gaudens*. Sent Gaudenç: J.-M. Tajan, 1843.
- ENSERGUEIX, Jordi. *Atlas linguistique de l'Ariège selon l'enquête «Sacaze»*. Pàmies: Institut d'Estudis Occitans de l'Arieja, 2003.
- FOSSAT, Jean-Louis. «Désignations gasconnes et catalanes du pancréas». *Revue de Linguistique Romane*, 30 (1966), p. 97-107.
- «Lexique de la boucherie: Aran-Luchon». A: *Actes du 25ème Congrès d'Etudes Régionales*. Tarba: Imprimerie Saint-Joseph, 1969, p. 192-199.
- *La formation du vocabulaire gascon de la boucherie et de la charcuterie: Etude de lexicologie historique et descriptive*. Tolosa: Equipe de Recherche Concertée du Lexique Technique de l'Économie du Bétail et des Viandes, 1971.
- GRIERA, Antoni. *La frontera catalano-aragonesa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1914.
- *Atlas lingüístic de la Vall d'Aran*. Barcelona: Instituto Internacional de Cultura Románica, 1973.
- GROSCLAUDE, Michel. *La langue béarnaise et son histoire: Etudes sur l'évolution de l'occitan du Béarn*. Ortès (?): Per Noste, 1986.
- HEYNS, Karl. *Wohnkultur, Alp- und Forstwirtschaft im Hochtal der Garonne*. Hamburg: Hansischer Gilden Verlag, 1938.
- JOANNE, Adolphe. *Département de la Haute-Garonne*. Paris: Hachette, 1880.
- KRÜGER, Fritz. *Los altos Pirineos*. Vol. 1: *Comarcas, casa y hacienda (primera parte)*. Tremp: Garsineu; Osca: Diputación de Huesca; Saragossa: Diputación General de Aragón, 1995a.
- *Los altos Pirineos*. Vol. 2: *Cultura pastoril*. Tremp: Garsineu; Osca: Diputación de Huesca; Saragossa: Diputación General de Aragón, 1995b.
- *Los altos Pirineos*. Vol. 1: *Comarcas, casa y hacienda (segunda parte)*. Tremp: Garsineu; Osca: Diputación de Huesca; Saragossa: Diputación General de Aragón, 1996a.
- LAURENT, Jean-Pierre (1999). *Etude grammaticale et lexicale des parlers du Castillonnais: Bethmalais-Bellongue-Biroussan-Castillon*. [S. ll.]: Jean-Pierre Laurent, 1999.
- *Le dialecte de la vallée de Massat: Grammaire, dictionnaire et méthode d'apprentissage*. Tolosa: Jean-Pierre Laurent, 2001.
- *Le dialecte gascon d'Aulus: Grammaire, dictionnaire*. [S. ll.]: Jean-Pierre Laurent, 2002a.
- *Les dialectes du Séronais, La Bastide-de-Sérou, Castelnau-Durban, le Mas-d'Azil: Grammaire et dictionnaire*. [S. ll.]: Jean-Pierre Laurent, 2002b.
- LESPY, Vastin. *Grammaire béarnaise suivie d'un vocabulaire béarnais-français*. 3a ed. Ginebra: Slatkine, 1978.
- LLADONOSA, Josep. *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. 2a ed. Barcelona: Rafael Dalmau, 2001.
- LÖFFLER, Marianne. *Beiträge zur Volkskunde und Mundart von Ustou (Ariège)*. Tübingen: Eugen Göbel, 1942.
- MADOZ, Pascual. *Era Val d'Aran (1845)*. Vielha: Edicions Aranenses, 2001.
- MISTRAL, Frédéric. *Lou Tresor dóu Felibrige: Dictionnaire provençal-français embrassant les divers dialectes de la langue d'Oc moderne*. Rafèla: Marcel Petit Culture Provençale et Meridionale, 1979. 2 v. [1a ed.: 1887]
- MONTOYA, Jèp de. *Vademecum aranense: Era Val d'Aran a trauèrs dera sua lengua (sègles XII-XX)*. Lleida: Conselh Generau d'Aran: Institut d'Estudis Ilerdencs: Generalitat de Catalunya, 1999.

- PASSY, Jean; PASSY, Paul. *L'origine des Ossalois*. París: Librairie Emile Bouillon, 1904.
- PHILIPS, Dennis. *Balaguères-Bethmale-Biros: Etude dialectométrique*. Tolosa: Universitat de Tolosa - Lo Miralh, 1976.
- POUJADE, Patrice. «La Vall d'Aran i les fronteres al segle XVI». *Afers*, vol. 29 (1998), p. 139-156.
- *Identité et solidarités dans les Pyrénées*. Aspèth: PyrèGraph, 2000.
- RODRÍGUEZ, María Pilar (1983). «Reperbèrs de úa cauháda». *Era Bouts dera Mountainho. Libe d'Or de 1982*, p. 81-95.
- ROHLFS, Gerhard. «Beiträge zur Kenntnis der Pyrenäenmundarten». *Revue de Linguistique Romane*, vol. 7 (1931), p. 119-169.
- *Le gascon: Etudes de philologie pyrénéenne*. 3a ed. Tübingen: Max Niemeyer; Pau: Marrimpouey Jeune, 1977.
- RONJAT, Jules. *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*. Ginebra; Marsella: Slatkine: Laffitte, 1980. 4 v. [1a ed.: 1930-1941]
- SANDARAN, Jusèp. «Et dia de Sant Juan de junh. Coustum de CANEJAN (Bat d'Aran)». *Era Bouts dera Mountainho*, vol. 6 (1908).
- SARRIEU, Bernard. «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *Revue des Langues Romanes*, vol. 45 (1902), p. 385-446.
- «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *Revue des Langues Romanes*, vol. 46 (1903), p. 317-398.
- «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *Revue des Langues Romanes*, vol. 47 (1904), p. 97-153, 481-534.
- «Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée». *Revue des Langues Romanes*, vol. 49 (1906), p. 5-48, 465-494.
- SCHÄDEL, Bernhard. «La frontière entre le gascon et le catalan». *Romania*, vol. 37 (1908), p. 140-156.
- SCHMITT, Alfons Theo. *La terminologie pastorale dans les Pyrénées centrales*. París: Librairie E. Droz, 1934.
- SCHÖNTALER, Willy. *Die Mundart des Bethmale-Tales (Ariège). Laut und Formenlehre*. Tübingen: Eugen Göbel, 1937.
- SÉGUY, Jean. *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1953.
- SOLER I SANTALÓ, Juli. *La Vall d'Aran (1906)*. 3a ed. Tremp: Garsineu, 1998.
- VERGÈS, Frederic. *Petit diccionari: Castelhan-aranés(occitan)-catalan-francés. Aranés(occitan)-castelhan-catalan-francés*. 3a ed. Vielha: Conselh Generau d'Aran, 1998.
- VISNER, G. *Dictiounari moundi de Jean Doujat: De là oun soun enginats principaloment les mouts les plus escarriés an l'esplicaciou franceso: Empeéoutad del biradis dels mots anciens as tipiques dires d'ouëi*. Tolosa: Imp. Vialelle et Perry, 1895.
- WINKELMANN, Otto. «A propos de quelques variations morphologiques de l'aranais». A: *Actes du XVIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Vol. 6. Ais de Provença: Universitat de Provença, 1986, p. 103-116.
- *Untersuchungen zur Sprachvariation des Gaskognischen im Val d'Aran*. Tübingen: Max Niemeyer, 1989.

La Vall d'Aran

Terçons

- A Pujòl
- B Arties e Garòs
- C Castièro
- D Marcatosa
- E Lairissa
- F Es Quate Lòcs